

Plakboek no 4. H.J.Popping.

Inhoud van plakboek no 4.

Zie ook de andere delen van no 4.

J.H. Popping, in memoriam.

Oud Oosterwolde.

Oud Makkinga.

Oud Fochteloo.

Oud Haule.

Oud Donkerbroek.

Oud Haulerwijk.

Oud Elsloo.

Oud Langedijke.

Plakboek no 4. H.J.Popping.

J.H. Popping, in memoriam.

22 Maart 1927 In Memoriam.

J. H. POPPING.

Wanneer ik me neerzet, een enkel woord te schrijven bij het verscheiden van dezen Ooststellingwerfer van het zuiverste ras, dan zou ik heel kort kunnen zijn en aldus kunnen zeggen:

Ge waart een self-made man en een gelukkig menscha.

Eerst bestemd zijn vader in de garende industrie op te volgen, beviel de langdradige eentonigheid aan dat vak verbonden, niet den jongen man met kloeken geest en ruimen blik; met aandrang naar uiting van zijn idealisme om nuttiger werkzaam te zijn voor de gemeenschap en tevens te voldoen aan zijn lust tot onderzoek van het verleden van zijn omgeving en de resultaten daarvan aan de ingezetenen mede te deelen.

Gerust kan men zeggen, dat met Popping een historicus van de Stellingwerfen is heengegaan, die op de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden, in gemeentehuizen, in schrifturen van heinde en ver, uit persoonlijke besprekingen met ouden van dagen, uit het bezoeken van plaatsen uit vroegere tijden

zijn materiaal verzamelde om dat te rangschikken en later in boek of krant mede te deelen aan velen.

En hij wist zijn stof mede te deelen op een wijze, die bij de lezers en lezeressen insloeg, eenvoudig, maar boeiend, zonder „mooi” te willen schrijven, zonder jacht op effect.

In 1892 verscheen van zijne hand „Schetsen uit Friesland's Zuidoosthoek”; in 1903 „Oudheidkundige aantekeningen uit Ooststellingwerf” en in 1920 „Geschiedkundige aantekeningen over de Stellingwerfen”. Dit laatste werkje werd uitgegeven door de Vereeniging voor Heimatstudie der Stellingwerfen — en dat zegt genoeg.

Edoch, al dat werk was slechts een klein gedeelte van de taak die hij op zich genomen had, die hij vervullen wilde en door zijn enorm willen en veel kunnen ook vervuld heeft. Hij wilde wekelijks spreken met zijn Ooststellingwerfers en richtte in het jaar 1895 de „Ooststellingwerfer” op, nadat hij in het jaar 1893 een bescheiden boekwinkel geopend had.

Het was een stout bestaan een krant te beginnen, nog wel zonder eigen drukkerij. Maar het woord van den grooten geschiedschrijver Macaulay: „Where is a will, there is a way” was het devies van Popping. De „Ooststellingwerfer” werd geboren en de eerste jaren te Heerenveen gedrukt.

Op zeer bescheiden schaal, met een paar honderd abonné's begonnen, wist Popping de jonggeborene zoo goed te verzorgen, dat het aantal lezers al toenam en thans zijn krant in bijna elk gezin van Ooststellingwerf elke week een welkome bode is.

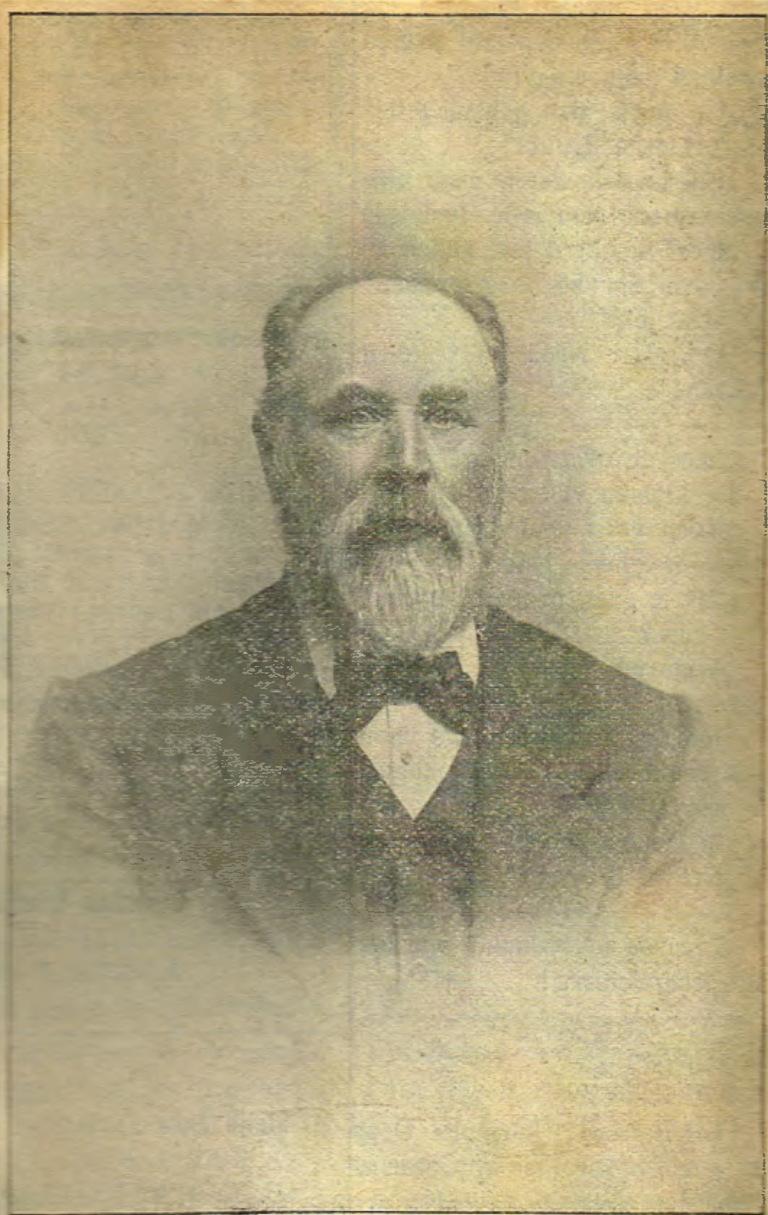
Ook als journalist wist Popping den goeden toon aan te slaan voor zijn Ooststellingwerfers, die hij in hun doen en laten, in hun mentaliteit op en top kende, terwijl hij hun „landstaal” verstond als geen ander en de eigenaardigheden daarvan zoo juist ter plaatse wist te brengen.

Naast de journalistiek betrad Popping — op verzoek — ook het zeer gladder pad van tooneelschrijver en verscheen van hem „Uut het leven, toonielstok in drie bedrieven”, dat als openluchtspel in Schottelenburg en in de duinen te Appelscha met succes werd opgevoerd.

Ook voor Popping een succes, dat hij niet verwacht had, omdat hij bescheiden genoeg was te erkennen dat aan zijn eersteling wel fouten zouden kleven. Dit teekende zijn geheele persoonlijkheid; nooit ging hij prat op zijn werk.

Wat Popping voor Oosterwolde is geweest: ik overdrijf niet, wanneer ik zeg, dat Popping in het dorpsleven in vele gevallen de motor was, ook in de tijden toen men die machine nog niet eens kende!

Lange jaren belastte hij zich met de regie bij de uitvoeringen van het Reciteercollege „Naar Hooger” en was hij de ziel van dit gezelschap; hij nam het initiatief voor de Electriche verlichting van het dorp; hij was de medeoprichter van de Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer. Waar het de belangen van het dorp betrof — Popping was

steeds bereid daaraan zijne krachten te geven, die zóovele waren.

Thans is hij heengegaan, hij die door eigen kracht en inspanning zich opwerkte tot een geziene persoonlijkheid in en ver buiten zijn omgeving en die zijn grootste succes vond in „zijn krant”, die hij als een heerlijke herinnering aan een werkzaam en welbesteed leven aan zijn kinderen nalaat.

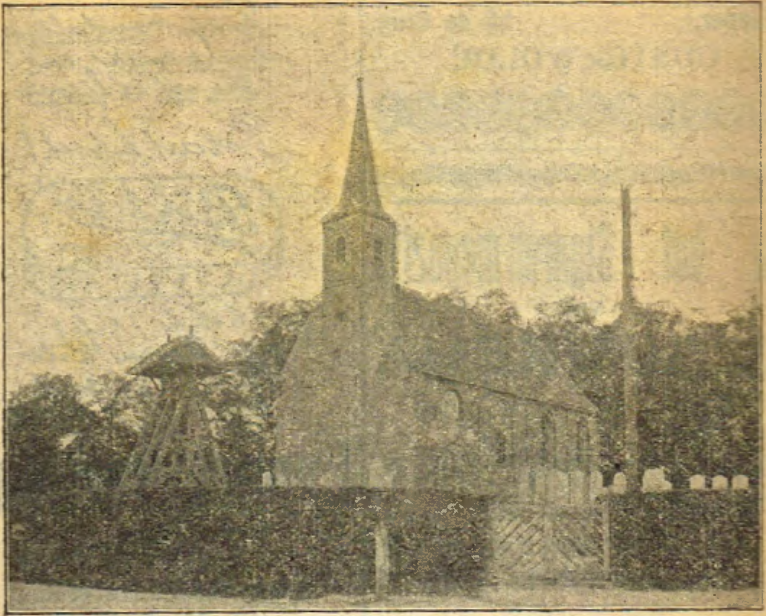
Self-made man, gelukkig mensch, uw leven is een voorbeeld voor ons allen....

L. DE JONG.

Plakboek no 4. H.J.Popping.

Van oud Oosterwolde.

- Proloog.
- Van de oorsprong.
- De kerk.
- Oosterwolde de eeuwen langs, stukje geschiedenis.
- Langs de gehuchten.
 - Weper.
 - Loohuis.
 - Schrappinga.
 - Jardinga.
 - Bentemaden.
 - Rikkinga.
 - Prandinga.
 - Nanninga.
 - Steginga.
 - Boelenkamp.Meulepolle.
 - Duurswoude.
 - Buttinga.
 - Kampen.
 - Boekhorst.
 - Veenekooten.
 - Veenoord.
 - Madhuizen.
 - Klazinga.
 - Sikkinga.
 - De Knol.
 - De Poel.
 - Ten Hoor.
 - Notenstein.
 - Kuipenstreek.
 - Bareldsburg later Oostenburg.

Herv. Kerk te Oosterwolde.

Van Oud-Oosterwolde.

Proloog.

Milde voorjaarszon bescheen de oude hoeve.

Aan de zonzijde, op de ruw-houten bank, tegen den stal, zat de oude Jard en hij liet zijn tanige gerimpelde huid door Balders vuur bestralen, zoodat het stijve bloed weer sneller door de dikke, verkalkte aderen vloeide.

In den hof zong de boekvink; de huiseenden snetterden luid in de gracht; de hoenders scharrelden druk op het zonbeschenen erf. Ginder in de maden daar buitelden de kieviten en dwarrelden de juichende grutto's In de verte klonk de heldere en toch zoo melancholische roep van den wulp.

Vredig graasde het rundvee in de jonge weide; licht- en warmte-dronken dartelden de lammeren om de moeders.

Licht en leven was het wat de natuur thans gaf. Maar oude Jard vernam van dit alles niets; hij hoorde niet den helderen vogel-slag, hij bemerkte niet den leven-brengenden gloed der zon.

Want droef en somber waren de gedachten van den oude; en graag had hij de nog restende dagen van zijn leven gegeven, wanneer hij dezen stond niet had behoeven te beleven. Meer dan tachtig winters waren den oude over zijn hoofd gegaan, hoevelen precies, hij wist het zelf niet. De laatste jaren hadden zijn haren **doen verbleeken**; dit kwam niet

zoozeer van den ouderdom, meende Jard, als wel door zijn droefenis over de verdwazing der wereld.

Hoe was alles veranderd bij zijn leven!

Het was waar, al tijdens zijn jeugd had een deel van zijn volk het oude geloof verzaakt, het geloof aan Wodan, aan Freya, aan Thor, aan Balder en al de mindere Goden. En steeds grooter was de afval geworden van de menschen aan hun oude Goden.

Jard had echter nimmer gewan-
hoopt: eenmaal zouden Wodan
en Thor zich keeren met gewel-
dige kracht tegen den nieuwen
God, den indringer: en ze zouden
hem terugwerpen van waar hij
was gekomen. En met hem zouden
ze allen weer verdwijnen, alle
priesters, alle zijn aanhangers en
ze zouden spoorloos verdwijnen
of gaan naar dat vervloekte land
der Franken.

Het was echter niet gegaan,
zooals Jard had gehoopt en ge-
dacht. Immer meer hadden ze
grooter invloed gekregen, de
dienaars van den nieuwen God
en steeds kleiner was het groepje
geworden dat nog hing aan de
Goden der Saksische en Friesche
vaderen. En alom in het rond
waren kapellen verrezen, waar-
heen het volk trok om te luisteren
naar de priesters en te zingen ter
eere van den Christen-God. Ter-
wijl waren verdwenen de oude
Druïden, de Zieners van Wodan.

Jard liet zijn hoofd rusten op
den knoestigen greep van zijn
zwaren eiken stok en langs zijn
geest trokken nu de beelden uit
vroeger dagen. Hij zag zich weer
als knaap op de voorvaderlijke
hoeve, als in den familiekring

zijn grootvader zijn herinneringen
ophaalde. Hoe trotsch was toen
nog de geheele familie op haar
oude geloof. Wie ook mocht
twijfelen aan Wodan, wie ook
zich liet doopen voor de Christe-
lijke Kerk, de groote hoeve op
Jardinga bleef de leer der vaderen
getrouw. En de grootvader ver-
telde dan van den grooten krijg,
van koning Radboud der Friezen
en van hùn hertog Widukind der
Saksers. Had ook niet een van
de familie meegestreden in dien
geweldigen vrijheidskrijg naast
den grooten Widukind; hing nog
niet boven de staldeur de kop
van het strijdros, dat hij had
bereden in de moorddadige slagen
van Detmold en Osnabrück? En
hadden ook niet dapperen uit
deze streken hun leven gelaten
in het bloedbad van Werden aan
de Aller?

Bij duizenden en duizenden
waren ze vermoord, geslacht door
de overmachtige Franken, — de
Friezen en Saksers, die hun
Goden en hun vrijheid niet wilden
verzaken. Maar vruchteloos was
hun strijd geweest; versuft en
gebroken waren ze aan den Frank
overgeleverd, toen hun groote
aanvoerders Widukind, Alboin en
Radboud waren gestorven. Men
had gezegd, dat Widukind
Christen was geworden; Jard had
dit echter nooit willen gelooven.

Zoo kon men zich vroeger, als
in winteravondschemer de familie
om het knetterende haardvuur zat,
verdiepen in de herinneringen aan
dezen treurigen, maar toch zoo
heldhaftigen en grooten tijd.

En nu?

En nu? Deze dag zou een zeer
zware voor oude Jard zijn

Daar ginder, naar het Zuiden,
op dien hoogen rug, midden

tusschen al de gehuchten uit den omtrek, zou straks een priester een nieuwe kapel der Christenen zegenen.

In dat bosch van hooge eiken, een heilig bosch vanouds, had men een ruimte vrij gemaakt; zware eiken hadden moeten vallen en hun hout had men gebruikt voor de Christenkerk.

In de laatste jaren niet meer, maar vroeger toen Jard nog jong was, had hij het meermalen bijgewoond, dat op diezelfde plaats op den grooten grijzen offersteen een Bard uit het oostelijke Trianthe een rund had geofferd aan Wodan. En toen nog had een groote schare van stoere mannen dit verheven schouwspel bijgewoond.

Maar reeds in het geheim had dit moeten geschieden; want de oogen van den Frank waren scherp en zijn macht strekte ver. Zelfs tot in deze eenzame Saksische gouwen. Streng waren de wetten van den Frank tegen deze daden; en zijn priesters, ze speurden in alle hoeken.

Het was de gehate maar geweldige Franken-koning Karel, die hun al deze lasten had opgelegd. Had hij ook niet bepaald: „Wie het lichaam van gestorven menschen door het vuur laat verteren, die zal met den dood gestraft worden?” Toch als Jard straks zijn oogen voor altijd zou hebben gesloten, dan zouden ze zijn lichaam binden op de oude zwarte merrie en ze zouden het brengen naar de grijze heide heuvels daarginder. En in den maannacht zouden de noten- en berkentakken hoog opvlammen; de lekkende vurige tongen zouden zijn lichaam verteren, terwijl zijn ziel op de blauwe rook het Walhalla zou binnenvaren. Zijn asch zouden ze zorgvuldig bijeengevegen in de mooie hardgebakken urn en deze begraven in den kring der vaderen.... Zoo hadden zijn kinderen, die alle reeds tot Christenen waren gedoopt, den ouden Jard als laatsten dienst moeten beloven.

En met Jard zou de laatste Jardinger aan Wodan gewijd zijn gestorven.

.....
Menschenstemmen weerklonken op het erf.

Jard schrok op uit zijn gepeins. Zijn zoon met vrouw en oudste kinderen traden uit de woning

„Vader, het is tijd”, zoo richtte de zoon zich tot den oude, „of is het niet beter dat ge thuis blijft?”

„Jard, jongen, mijn beenen kunnen de reis nog wel doen. Ik wil nog eens de plek zien, waar in vroegere dagen onze ouders aan de ware Goden hun geschenken brachten. de anderen komen ook.”

De zoon glimlachte; hij kende de halsstarrigheid van zijn vader. Met de „anderen” bedoelde deze een paar oude makkers, die evenals hij van de Christenen niets wilden weten.

„Goed, stapt dan met ons op.”

Van de drie andere, doch kleinere hoeven die mede in het gehucht waren gelegen, hadden zich ook de bewoners losgemaakt en een groep van een twintig personen sloeg nu den zandweg naar het Zuiden in.

„We gaan het pad door de moeden; in de Kuunder staat weinig water. We kunnen droog over de tille komen” Aldus gaf

de jonge Jard als leider de richting aan.

De mannen, de vrouwen, de kinderen, ze hadden alle de beste plunje aan hun lijf getrokken. Want gewichtig was de dag. Ze zouden een kerk krijgen, een eigen kerk! Totnutoe hadden men, om zijn geloofsplichten te volbrengen, groote afstanden moeten afleggen. Brokope had reeds lang een kerk; in Haule stond ook reeds een kapelletje. Maar hier, in deze bevolkte streek, moest men uren gaan om zijn godsdienstplichten te kunnen volbrengen.

Lang reeds hadden de buurten de behoefte gevoeld aan een bedehuis; want bij het jongere geslacht was reeds geheel het oude Heidensche geloof vervaagd. Maar steeds was er in de vergaderingen twist geweest over de vraag waar de kerk zou komen te staan. Het eene gehucht gunde het andere dit groote voorrecht niet.

Toen was daar die prediker uit Utrecht als afgezant van den Bisschop gekomen met het voorstel: de kerk zou verrijzen in het midden van al de buurten; op den hoogen grond, waar nog onder de oude eiken lag de Wodan-steen. Ten laatste was men met dit voorstel accoord gegaan en was besloten dat allen een bijdrage zouden leveren voor het eenvoudige kerkje.

Nadat een priester de grond voor kerk en kerkhof had gewijd, waren lieden uit het verre Utrecht gekomen. Met geschikte gereedschappen had men gemakkelijk de hooge eiken geveld en er planken uit gezaagd; de steen van Wodan had men laten verzinken tot op den rooden grond en met nog eenige zware veldsteenen had men hetzelfde gedaan. En op deze steenen had men de stijlen van het gebouw laten rusten.

En eindelijk, op dezen mooien voorjaarsdag zou de priester komen en in de voltooide kerk zou dienst worden gehouden; nadat voor dien door de priesters nog vele ritueele handelingen waren verricht.

5
Oude Jard liep met zijn stramme beenen achter den stoet aan. Hij sprak niet en een grimmige trek lag op zijn gezicht. Zijn eiken stok sloeg soms nijdig naar de twijgen langs den weg. Een zijner kleinzoons trachtte zijn gemoed op te vroolijken; tevergeefs: grootvader was in tijden zoo humeurig niet geweest.

De tille was spoedig bereikt; nog eenig madeland en dan voerde de weg over heide en door struikgewas. Nog eenmaal eenig laag venneland en toen was de heuvelrug bereikt, die liep van Prandinga tot heel in Vochtelloo. Dáár, tusschen het geboomte, stond het gebouwtje, gereed om de geloovigen te ontvangen.

En voor de oogen van Jard en van de anderen vertoonde zich nu een gebouw van hout, de naden gedicht met leem, en met rieten dak; juist op de plaats waar men eenmaal Wodan offerde. En voorop, daar troonde een klein torentje met op zijn spits het kruis der Christenen. Met zijn kop naar het Westen wees het kerkje.

Jard aanschouwde dit alles; somber staarde zijn blik en hij schudde meewarig zijn grijzen kop om het verdwaasde en misleide volk!

De oude keek om zich heen. Ziet daar waren ze reeds van Weper, van Schrappinga, van Klazinga, van Duurswold. Ja, daar had je zelfs de boer van Nanninga met zijn vrouw en groote kinderen. Hij stond vooraan; zijn vrouw had haar mooiste halsketting omgehangen; een gouden speld flikkerde in het zonnelicht. En had niet nog onlangs diezelfde boer van Nanninga aan Jard verzekerd, dat hij evenals deze **trouw** bleef aan de oude Goden? **Zoo** werden de lui meegesleept. **Men** moest zich haast schamen **Sakser** te zijn!

Steeds meer menschen kwamen toestroomen; alle gehuchten leverden hun aandeel. Tot zelfs uit omliggende dorpen, waar men reeds een kerkje had, kwamen nieuwsgierigen.

Jard trok zich terug tot in de achterste rij; maar zijn oogen namen alles scherp op. Kijk daar had je zijn oude vriend Folkert, van Weper. Hij kwam naar Jard toe; voor hem was het ook louter nieuwsgierigheid wat hem naar hier dreef. Evenals Jard hield hij het met het geloof zijner vaders.

De mannen wisselden een groet; en stonden dan zwijgend,

vol gedachten, de drukte aan te zien.

Ziet daar kwamen ze van Boekhorst; en achteraan strompelde de oude Jurgen. De reis was haast te machtig voor het aigeleefde, maar toch nog vinnige mannetje. Als hij zich bij Jard en Folkert voegde, meesmuilde de eerste: „Ook Christen?” Jurgen antwoordde niet, maar de verontwaardigde blik, dien hij Jard toewierp, zei genoeg.

Zoo stonden daar de drie grjsaards als de laatste resten van een gestorven verleden.

„Maakt ruimte! Daar komen de papen!”

Het waren drie priesters met een knecht. Eén van hen, een jonge man in eenvoudig kleeid, zou de bedienaar van deze kerk zijn. De anderen kwamen van Vollenho; ze vertegenwoordigden den Bisschop. Een hunner moest zeker een voorname plaats bekleeden; want vol pracht was zijn kleeding en schitterend was zijn ros opgetuigd.

Een gemompel van bewondering ging door de menigte.

„Maar nog veel mooier was het ros van Widukind”, mompelde Jard.

De paarden werden aan de zorgen van den knecht toevertrouwd. Voor de nog gesloten kerkdeur werd de Groote Litanie gebeden. Dan werd een sleutel in het slot van de deur gestoken; deze knerste open en de drie geestelijken gingen het gebouwtje binnen, waarna de deur weer werd gesloten.

Dan, eenige oogenblikken later begon zacht het klokje dat in het torentje hing, te klingelen, en de deur werd weder geopend. Geleid door den jongen priester ging de schare thans naar binnen.

Twee raven hadden vanuit een zwaren eikenkroon het voor hen ongewone schouwspel daar beneden met aandacht gadegeslagen. Thans lieten ze een luid gekras hooren, ze sloegen de vleugels uit en verdwenen in de strakke blauwe lucht.

„Ziet die raven, Wodan's boodschappers; ze gaan hun meester zeggen wat ze hebben gezien”, sprak Jurgen.

De beide anderen knikten.

Vooraan de voornamen, zij die het meeste hadden bijgedragen tot den kerkbouw, was het volk nu het gebouw binnengestroomd. Als nu de jonge priester de poort weer wilde sluiten, bemerkte hij de drie ouden, die, op hun stok-

ken leunend, onbeweeglijk waren
blijven staan Vriendelijk noodde
hij hen, binnen te treden

Jurgen trad een pas naar voren;
zijn oude oogen fonkelden en
zijn scherpe stem trilde: „Ge-
vloekt zijt gij met al de uwen en
allen die daar in dat gebouw
aanwezig zijn; dat Loki U hale.
Gij hebt U bezondigd aan Wodans
heiligdommen.” De grijsaard hief

zijn stok op en wees in de rich-
ting in welke de raven waren
verdwenen. „Ziet, Wodans bood-
schappers hebben reeds over-
gebracht, dat wij de Goden trouw
blijven”.

Goedkeurend knikten Jard en
Folkert.

De priester glimlachte. „Deze
oude stammen, ze zijn reeds bijna
vermolmd”, zoo dacht hij, „aan
ons zijn de jonge loten”.

Weder sloot zich de deur.

Dan klonk daar binnen in het
gebouw gezang

Nog een oogenblik stonden
daar de drie starre ouden; toen
gingen ze met weemoed terug
door de velden, die door Balder
met innigen gloed werden over-
goten

Van den oorsprong.

Willen wij den tijd dateeren,
dat de eerste bewoners op dezen
grond hun voetsporen drukten,
we kunnen dan gerust ~~een 4 of~~
5000 jaar terug gaan.

Waren deze stammen nomaden
of hebben ze reeds vaste neder-
zettingen gekend? We weten dit
niet met zekerheid, maar aange-
nomen wordt, dat de menschen
uit dien tijd hier met hun vee
een zwervend leven leidden, trek-
kend van de eene weide naar
de andere, gelijk de Indianen in
Amerika. Uit de vondsten van
steen en bijlen, beitels etc., vooral
in de laatste jaren, weten we dat
de „eerste bewoners” van Neder-
land ook hier hebben gewoond
of gezworven. Deze aan Drenthe
grenzende streek met de dorpen
Donkerbroek, Haule, Ooster-
wolde, Fochteloo, Appelscha,
Elsloo, Boijl is wel het meest

westelijke gebied, dat door deze
oude stammen is bewoond ge-
weest. In andere streken van
Friesland (het hunebed in het
hooggelegen Gaasterland bu-ten-
gesloten) vindt men geen sporen uit
het jongsteen tijdsperk.

Iets duidelijker teekent zich de
periode af van het begin onzer
jaartelling tot pl.m. het jaar 1000.

Welke volksstam was het, die
hier ten tijde der Romeinen leefde.
Was het een stam der Brukeren?

Het doet er weinig toe. Al de door Tacitus opgesomde stammen, ze behoorden tot het Germaansche ras en in den grond zal hun levenswijze weinig hebben verschill. Overigens kunnen we uit het tot nu toe gevonden vaatwerk constateeren, dat het niet een deel van het Friesche volk was, dat hier woonde, maar dat ze behoorden tot de stammen van den lateren grooten Saksenbond.

We stonden de meening voor, dat de meeste der gehuchten om de plaats van oudsher nederzettingen zijn geweest; dat daar een familie woonde, dat daar veelal de patriarchale hoofdman zijn naam gaf aan deze nederzetting.

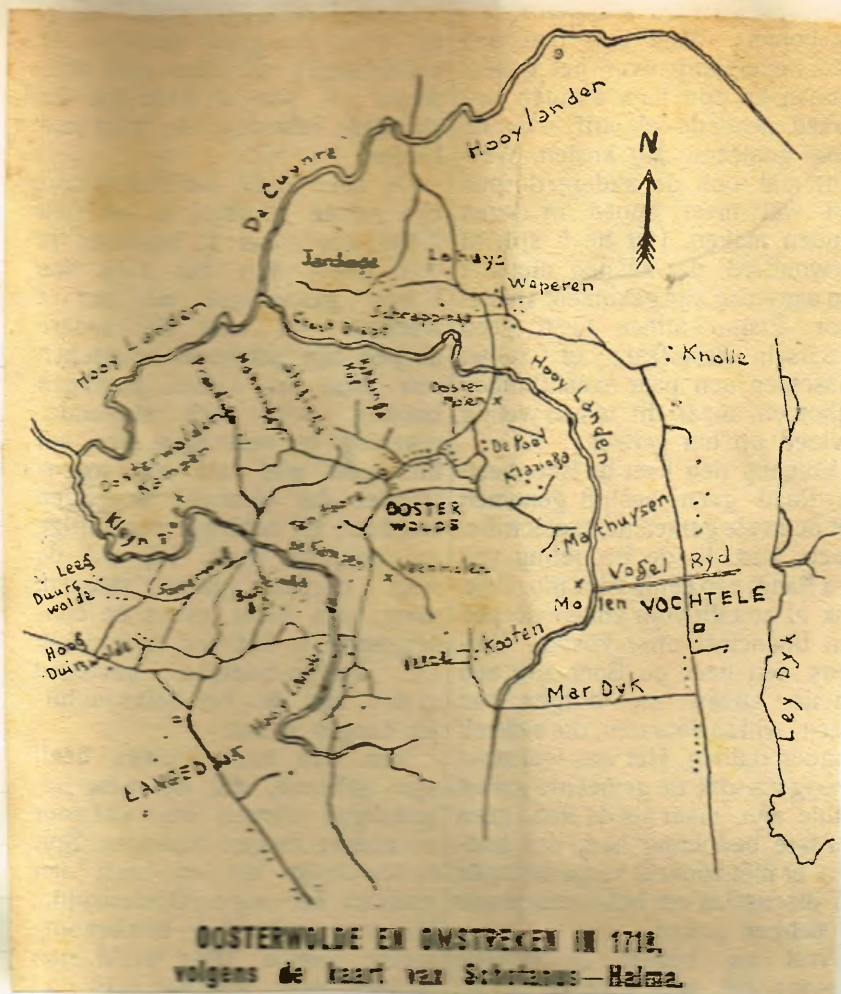
De aardewerkvondsten van den laatsten tijd wettigen meer en meer onze meening. We herinneren hier aan de opgravingen van het urnenveld onder Boekhorst vorig jaar. Dan hebben we vondsten genoteerd, die loopen van ± Chr. geboorte tot in de Middeleeuwen, onder Prandinga, Jardinga, Weper, Loohuis, Lage-duurswold.

Hoe zag het landschap onder Oosterwolde er uit, 2000 jaar geleden en de eerste daaropvolgende eeuwen?

Langs de Kuinder met zijn zijtakken het Groot- en het Kleindiep vond men moerassige, natuurlijke weiden. Omdat het water zelf zijn loop moest zoeken, terwijl ook water van het aanliggende en hooger gelegen Drente hier afvloeide, betekenden deze stroomen toen veel meer dan tegenwoordig; des winters en in regenrijke zomers stonden de oevers over een groote breedte blank. Al de andere gronden, onze hoogere weiden, onze bouwgronden van heden, het was alles heide, afgewisseld door bosschage en in de natuurlijke kommen veen of vennegrond.

Waar lagen de plaatsen, waar de stammen die zich hier vestigden, de stammen die niet meer trekkend waren, doch zich met — zij het ook primitieve — landbouw en veeteelt bezighielden zich konden vestigen? Alleen daar, waar de riviertjes hun weiden voor hun vee bezorgden en wel zoodanig tegen de hoogere gronden, dat ze in hun schamele woningen niet bevreesd behoeften te zijn voor was der riviertjes.

Waar ligt nu het oude Jardinga? Door een natuurlijke wal (de hooge esch) gescheiden van- en toch aan de weiden van het Grootdiep. Waar ligt Prandinga?

OOSTERWOLDE EN OMSTREKEN IN 1718,
volgens de kaart van Schrieboom—Helma.

Op een hooger en grondslag dicht aan Kuinder en Grootdiep. Waar liggen Schrapinga, Weper, Klazinga? Op ruggen tegen de rivierweiden. Hetzelfde zien wij aan den anderen kant van het dorp bij de gehuchten Veenekooten, Boekhorst, Buttinga, Lage-duurswold. Hier treedt het Kleindiep voor het Grootdiep in de

plaats. Prachtig zien we b.v. te Buttinga het Kleindiep door het uitgeschuurde dal stroomen.

Opvallend is het, dat de bewoners der gehuchten de hooge of hoogste stukken grond wel als esschen in gebruik hebben genomen, maar hun woningen vaak hebben gebouwd op iets lagere gedeelten. Zooals bekend, hadden de oude hofsteden vanouds voor de veiligheid breede grachten om de erven, gelijk men dit thans nog bij vele hoeven kan waarnemen. Om echter water te kunnen houden in deze grachten was men genoodzaakt niet de hoogste plaatsen als huissteden uit te kiezen. Men zal daarom de terreinen hebben genomen, die volgens de praktijk juist zoo hoog lagen, dat ze voor het hooge winterwater der riviertjes veilig waren, maar waar men nog voldoende water in de beschuttende grachten kon houden.

Hierbij diene men in het oog te houden, dat de oude hooge esschen oorspronkelijk niet zoo hoog waren als ze thans zijn. Het honderden van jaren bemesten dezer gronden met een betrekkelijk dikke laag stalmest, die voor het grootste deel uit heideplaggen bestond, heeft deze akkers belangrijk opgehoogd.

Hoe zagen deze vroeg-Middeleeuwsche boerderijtjes er uit? Op een drietal plaatsen, Jardinga, Knolle, Langedijke vonden we de resten dezer nederzettingen. Hoewel in aantal van woningen verschillend waren ze toch vrijwel uniform. De huizen of liever hutten zijn voorzien geweest van een vloer van keien. De „muren” zijn geweest van hout en riet, de naden gedicht met leem. Het nog in de ineengestorte hutten liggende leem geeft dit aan. De hutten waren van zoo geringe grootte, dat in deze woningen bezwaarlijk nog vee kon worden geborgen. Het door slooten afgebakende erf doet vermoeden, dat hier omheiningen en wellicht schuren voor vee hebben gestaan. Direct aan de erven zijn verbonden de akkers, die nog door greppelresten worden gescheiden.

We zeiden reeds, dat we van

*uit-
Tusschen Knolle
en de Oost*

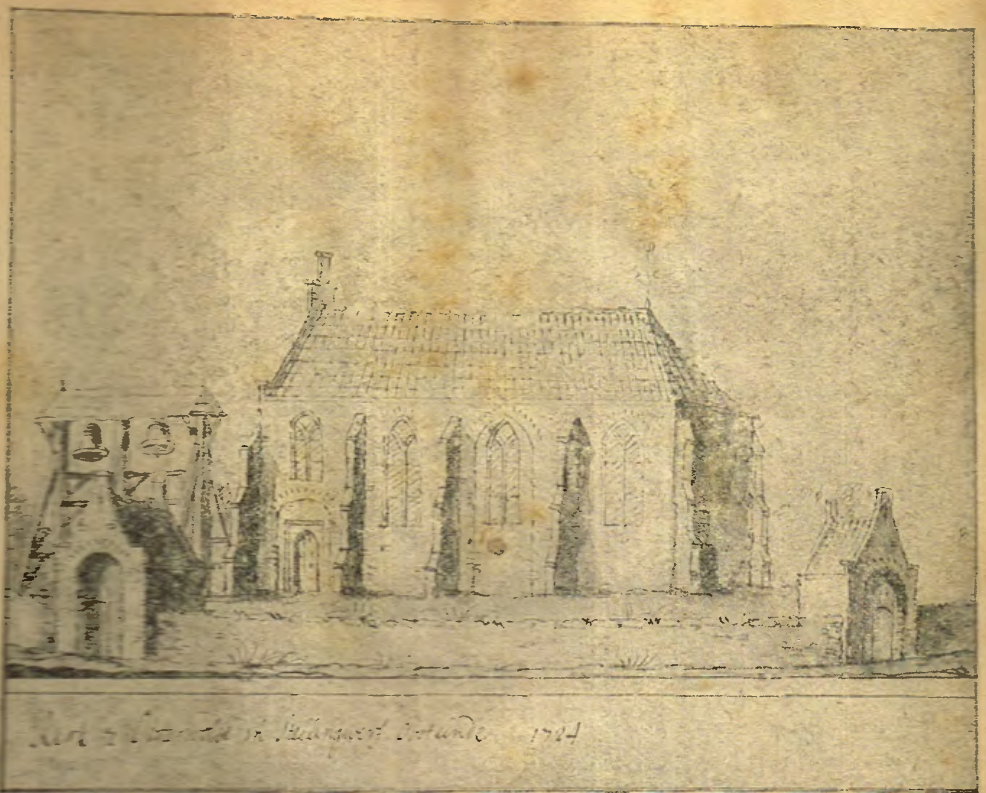
is dit?

De bronnen vonden

meening waren, dat de meeste gehuchten om Oosterwolde veel ouder zijn dan het middengedeelte, de kom, de buurt om de kerk. Ten eerste: we vonden wel in of bij vele gehuchten aardewerk van de eerste eeuwen onzer jaartelling, doorlopend tot de vroege Middeleeuwen; van een zoodanige vondst in de kom is ons nooit iets ter oore gekomen. Ten tweede: zooals we reeds aangaven lagen in de nabijheid der rivierrijes de voorwaarden, noodig voor een vroege vestiging; terwijl de oorspronkelijk onvruchtbare hooge rug, waarop de kerkbuurt lag en nog een groot deel van de kom ligt, en het gemis aan voldoende water daar, tot geen woonstede van een familie kon uitlokken. Ten derde: de naam Oosterwolde heeft geen ouden klank. Ze is ontstaan in den tijd toen ook de namen als Noordwolde, Olde- en Nijeholtpa, Olde- en Nijeholtwolde en meerdere ontstonden; in den tijd toen het eigenlijke Stellingwerf tusschen Tjonger en Linde bevolkt werd; in den tijd toen door de aanwas der bevolking men met boschrooijing en ontginning begon; omstreeks de 9e en 10e eeuw. Toen ook had de stam der Stellingen het land tusschen Kuinder en Linde bevolkt en zich met de aloude, doch stamverwante bevolking beoosten den Kuinder vermengd.

Hoe nu ontstond de kom?

We weten dat in de 7e eeuw voor het eerst de Christelijke Godsdienst werd geleeraard in het Noorden van ons land; maar in den beginne vrijwel vruchteloos. Koning Radboud met z'n Friezen kon geen afstand doen van de oude Godenleer zijner voorvaderen. Het was in de eerste helft der 8ste eeuw, dat door het werken van den prediker Bonifacius de Christelijke leer in Friesland eenigen wortel schoot. Evenwel, de moord op hem gepleegd, aan de Boorn, op den 5 Juni 754 of 755 bewijst, dat het Christendom in Friesland lang nog niet algemeen heerschte. Vereenigd met de Saksers onder Widukind voerden de Friezen in de laatste jaren der 8ste eeuw een heftigen en verbitterden Godsdienstoorlog met de Franken onder Karel den Grooten. De wapens der Franken zegevierden ten slotte en de Friezen en Saksers werden genoodzaakt het Christelijke geloof te omhelzen.

De Kerk te Oosterwolde in 1724, naar de teekening van J. Stellingwerf.

Het was deze Karel, die de Heidensche lijkverbranding en het begraven in urnen verbod. Of dit verbod dadelijk zijn invloed tot hier in het afgelegen Noorden zal hebben uitgestrekt, betwijfelen wij zeer. Immers, „er verlieden toch, nadat het Christendom reeds algemeen hier te lande was aangenomen, nog twee eeuwen, eer gezegd kon worden, zijn laatsten strijd met het Heidendom gestreden te hebben”. (Rooyaards).

Werden in de grootere plaatsen misschien vroeger kerken gesticht, op het platteland zal het welhaast om het jaar 1000 zijn geweest, voor men er algemeen de eenvoudige dorpskerkjes stichtte.

We zien nu liggen de oude gehuchten of nederzettingen om Oosterwolde, waar de Heidensche Godenleer eindelijk ook heeft plaatsgemaakt voor het Christendom. Deze gehuchten lagen reeds in eenig groepsverband of mis-

schien ook familieverband. Geen was echter zoo sterk of dicht bevolkt om zelf een kerkje te stichten of van zooveel betekenis tegenover de anderen om het bezit van een groepskerk voor zich op te eischen. Wat was nu natuurlijker en meer vanzelfsprekend, dan dat zij gezamenlijk een kapel stichtten op een hooge, voor water veilige plaats, die zooveel mogelijk in het midden lag tusschen de in deze verbonden gehuchten; op den landrug, die loopt van Prandinga tot Fochteloo, en juist daar waar nu nog de kerk staat.

In den begi~~n~~ne heeft daar nu eenzaam de kapel gestaan, misschien alleen in gezelschap van de woning van den priester. Maar het was het middenpunt geworden van de omgeving; een ietwat andere wereld begon te ontstaan en van lieverlede begonnen zich enkele handwerkslieden en handelslieden in de buurt van het primitieve houten gebouw te vestigen. En toen bosch-rooing en landontginning door de bevolking werd beoefend, vestigde zich ook een enkele landbouwer en veehouder in de buurt. Toch bleef de eerste eeuwen na de stichting der kerk

de kom nog van weinig betekenis; in 1718 telde de geheele kom tot aan de Brink nog slechts een 25-tal woningen, terwijl toen in de gezamenlijke gehuchten reeds plm.m 60 hoeven stonden.

Hadden de gehuchten reeds een naam, veelal naar den eigenaar, — toen door de stichting der kerk en de vestiging van enkele woningen in die omgeving, de in het geestelijke verbonden gehuchten tot één geheel waren geworden, was een dorp gevormd. En dit dorp verkreeg den naam van Oosterwolde.

Veel is in de laatste jaren veranderd in en om de plaats. Maar hoe duidelijk waren voor enkele jaren nog de paden te vinden, die van de gehuchten bijna recht op de kerk aanliepen. Vele van deze paden, de oude kerkepaden, bestaan nog; andere zijn verdwenen: we denken hierbij aan het Lange pad, dat voerde van Fochteloo over Klazinga en dat steeds zoo'n mooi gezicht op het dorp met den kerktoren gaf.

DE KERK.

We zeiden, dat op de plaats van de tegenwoordige kerk eenmaal een eenvoudig houten kerkje stond. We hebben dit wel nergens beschreven gevonden, maar we meenen dat de logica ons dit zegt en we meenen de groote waarschijnlijkheid ook wel te hebben aangetoond. Daarenboven, de oudste steenen kerken dateeren in het Noorden eerst uit de 12e en 13e eeuw.

Wanneer voor het eerst een steenen gebouw is verrezen is onbekend. In 1735 is de toenmalige steenen kerk verbouwd in den vorm waarin ze nu nog bestaat. Vorige jaar werden nog resten van de fundamenten van de oude kerk op het kerkhof gevonden; een gedeelte (het koor?) schijnt een paar meter oostelijker

te hebben gestaan. De fundamenten der oude kerk — en misschien ook nog die der tegenwoordige — blijken te hebben gerust op zware veldkeien; de steen der fundamenten was van de bekende ouderwetsche groote Friesche. Deze kerk had geen toren; we verwijzen verder naar de hierbij gereproduceerde afbeelding van het oude gebouw, naar een teekening uit het jaar 1724 van J. Stellingwerf.

Bij resolutie van de Staten van Friesland dd. 31 Maart 1580 werd de Katholieke Eeredienst in deze provincie verboden. Tot dien datum is de kerk dan ook een Katholieke geweest; bij hen, die in dat jaar om der geloofswille uit onze gemeente vluchtten, was de laatste Kath. priester van Oosterwolde: Daniël Gretinge, vicarius.

Omtrent de eigendommen, die de Roomsche Kerk hier bezat, vinden we inlichtingen in de Beneficiaalboeken. Op bevel van Karel V werd in 1543 door de priesters opgave gedaan van de kerkegoederen. Oosterwolde blijkt toen één pastorie en drie vicariën te hebben gehad (een vicarius was een mindere geestelijke). Misschien ook dat Fochteloo door hen werd bediend; we vinden tenminste nergens een pastoor van Fochteloo genoemd, terwijl daar de „Stellinck” op zijn eed aangifte der bezittingen deed.

De pastorigoederen dan, waaruit de pastoor zijn inkomsten had, waren:

Een bezitting met naastliggers Eyso Abelens en Roeloff Geigens, getaxeerd op zes Caroli-guldens.

Diverse renten, getaxeerd (gesummiert) op twaalf mudde rogge en twaalf mudde haver. Hieronder is een mudde rogge op een erf, geheeten „Loehuys”; deze erfpacht is in te lossen met twaalf Caroli-guldens.

„Soe heeft de Pastoer vuyt een yder huys vyer tyden des jaers.”

Tenslotte nog inkomsten, „daer is gheen summa van 't scryven, want de sommige kennen betaelen ende sommige nyet.”

Deze opgave was geteekend door Johannes Luydens van Ruynen, Pastoor.

De renten en pachten van de Vicarie van Onze Lieve Vrouwe waren volgens (den Vicarius?) Eyso Heynes:

Een bezitting waar de Vicarius op woonde, tusschen Jan Roefofs en Meyle Peers.

Dan de principaelpacht en

rente en van ieder „volle” bouw een half mudde rogge.

Tenslotte nog van Roeloff Liellens erf „tro” Friesche mudden rogge en een Friesche mudde haver.

Volgens den Vicarius Rodolphus Rodolphi had de Vicarie van Sint Blasius de volgende inkomsten:

Een bezitting, getax. op anderhalve Car. gulden.

Matte Trabelens erf, op vier Car. gulden.

Francke Bolinghe's huisstede, op twee Car. guldens.

Een erfje „ten poele” (de Poel?) op $1\frac{1}{2}$ Car. guldens en 5 stuivers.

Eyso Luthiens halve erf, op 2 Car. guldens.

Op een akker land op de westeresch een mudde rogge; deze pacht was afkoopbaar voor elf Phill. guldens.

Johan Scroers hofstede; op een gouden gulden; afkoopbaar met 20 guldens.

Met Pinksteren een „tyde” van elk huis.

Op het huis van Coop Smit een half mudde rogge; af te koopen met 5 Phillippus guldens.

Op Folker Luythiens erf een half mudde rogge.

Een dagmaad hooiland bij Weper.

Een roede hooiland op Duyrs-wolt.

Een . . . bij Venekoeten.

De St. Anna-Vicarie had als inkomsten:

Pim. een pondemaad hooiland bij „Jardingermarck”.

Een half pondemaad hooiland tezelfder plaatse.

Acht Phil. guldens, gegeven door Roelof Ottens, over de „knollunger” (Knoller) maad.

Een half pondemaad hooiland in de „Vuchtel” (Fochteloo) maden.

Een schepel rogge en een schepel haver 's jaars van Roeloff Franckens.

Een half mudde rogge 's jaars van Willem Scoenmaecker over „Ryckinge goed.”

Een half mudde rogge 's jaars van Alydt te Nanninga, over „loogoed”.

Een half mudde rogge 's jaars van Lense Abelens.

Een mudde rogge 's jaars van Roeloff Benes.

Een Philippus gulden 's jaars „over Hermen Allens guet.”

Een half mudde rogge 's jaars van Johan Doyers.

Bijna al deze pachten waren „te lossen.”

Ook schijnt deze vicarie aan enkelen geld te hebben geleend, tegen een jaarlijksche pacht of rente. Zoo had ontvangen Eyso Heynes 5 Phil. guldens, Roeloff Jansen $2\frac{1}{2}$ idem, Johan Roeloff 22 idem, Claes Folkers 10 idem, Eyso Abelens te Veenekooten 15 idem.

Tenslotte waren er nog de Kerkegoederen, waarvan de opbrengst strekte tot onderhoud van de kerk, waarvan de „Vogeden”,

Oude Boerderij te Veenekooten.

(kerkvoogden) op hun eed verklaarden, „dat daer gheen meer karcken gueden syn, dan een halve philippus gulden tsjaers. ende een mudde roggen jaerlicx, daer men de lamp mede holt brandende, ende twee roeden hoylanden in de seggede, weerdich twee stuyvers jaerlicx, plus nog 2 stukken hooiland op de Oostermaden.”

We hebben deze opgaven hier vrij uitvoerig weergegeven, omdat ze een aardigen kijk geven op het leven in die dagen. We

kunnen ons voorstellen, dat het onderhoud van vier priesters voor Oosterwolde toen bezwaarlijk zal zijn geweest. We zien, dat toen hier als landbouwproducten alleen in aanmerking kwamen rogge en haver. We zien voorts dat toen ter tijde (1543) de meeste gehuchten reeds bestonden.

Na 1580 was het met de kerkezaken zoo 't schijnt hier in den eersten tijd wel wat een janboel. Als eerste Hervormde predikant is in deze gemeente waarschijnlijk opgetreden Abelus Frankena, geboren te Oosterwolde. Deze was toen de cenigste predikant in de gemeente.

In den eersten tijd na de Hervorming waren de dorpen Oosterwolde, Fochteloo, Appelscha, Donkerbroek en Haule gecombineerd. Predikanten waren:
1611—1616 Johannes de Bruine.
16 — 1623 ongeveer. Nicolaas Johannes (Schuiring).
1625— Bernardus Holtrop uit Munster. In 1664 is hij onder 't getal der emeriti aangenomen; hij overleed in 1673. H. was eerst schoolmeester.

1664—1670 Hermanus van der Vecht.

1670—1699 Jacobus Bouma of Buma.

In 1701 kreeg Donkerbroek met Haule een eigen predikant. De volgende predikanten hadden dus nog Oosterwolde, Fochteloo en Appelscha te bedienen:

1701—1705 Albertus Swaga, vermoedelijk te Makkinga geboren.

1705—1737 of 38 Cornelis Nauta. Deze was predikant tijdens

den herbouw der kerk en de nieuwe kerk werd door hem ingewijd den 25 Dec. 1735 uit Ezra 6 : 15 en 16, en op 26 Dec. uit Hag. 2 : 10.

1738—1743 Willem Ram.

1744—1751 Henricus Lubeley.

1753—1758 Wytze Fenema.

1759—1763 Sylvester Willem Karel Engelberts.

1769—1774 Wigerus Martin.

1774—1775 Isaïc Cahais.

1775—1779 Jacobus Hoekema.

1780—1781 Johannes Groenewoud.

1781—1782 Jacobus de Vries

1782—1791 Horatius Vitringa Akker.

1793—1802 J. H. G. Cramer.

1803—1830 E. F. Rost.

1832—1845 J. C. A. v. d. Siep kamp.

In 1839 had ook Appelscha een eigen predikant gekregen; Oosterwolde en Fochteloo zijn tot op heden gecombineerd gebleven.

1846—1865 A. A. v. Riesen Scholtens.

1865—1869 A. E. Coolhaas v. d. Woude.

1870—1873 J. E. v. Iterson.

1873—1875 J. D. C. Koch Jr.

1875—1876 P. W. v. Doorn.

1876—1879 F. v. Leeuwen.

1879—1884 A. E. v. Eerde.

1887—1890 H. de Boer.

1891—1894 R. E. Damsté.

1898—1901 J. L. Klein.

1902—1909 Dr. L. A. Bähler.

1909—1916 T. Leendertsz.

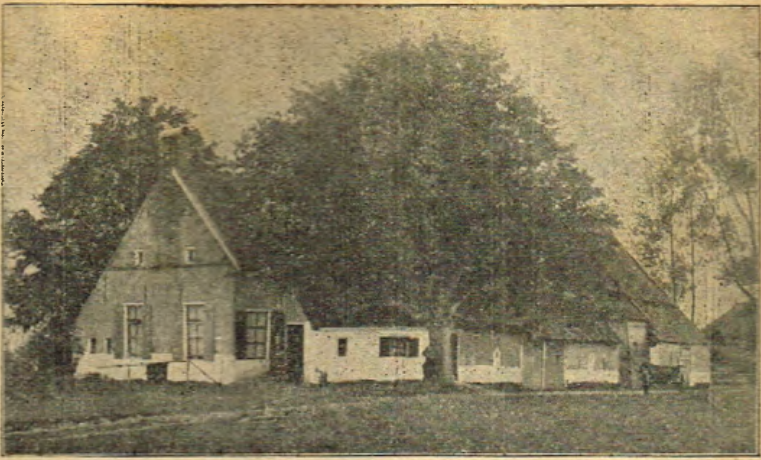
1918—1923 B. ter Haar.

1923— D. K. J. de Groot.

In de kerk bevinden zich eenige grafkelders der familiën Barelds en Brouwer.

Op het kerkhof liet Paulus Gasinjet een grafkelder maken; boven dezen kelder ligt echter een verkeerde steen, die uit de kerk afkomstig is. Op dezen steen, waarop het familie-wapen der Bareldsen voorkomt, staat vermeld: „Anno 17.. den ... is in den Heere gerust de eerbare Christoffeltje Lunsing huisvrouw van de ... Marcus Barels out ... jaer.— Anno 1714 den 25 September is in den Heere gerust de Eersame Marcus Barel out 87 jaer en leit alhier begraven” (Sterfdatum en ouderdom van de vrouw zijn niet ingevuld; de titels zijn in den Franschen tijd weggekapt).

In de kerk staat op één der zerken te lezen, dat daaronder anno 1658 is begraven Johan Barels, in leven dorprechter te Oosterwolde. Wat op de overige zerken in de kerk staat vermeld, is ons onbekend; hierover zijn banken getimmerd. Misschien dat bij de kerkrestauratie aan deze steenen een andere plaats, staande

Oude boerderij te Buttinga.

langs de wanden, kan worden gegeven; ze kunnen dan nog eenige inlichtingen geven omtrent de voornaamste familiën van Oosterwolde uit de 17e en 18e eeuw, en misschien nog vroeger.

Op een steen boven de poort staat:

„In het jaar 1735 is dese kerk
gebout, onder het Gesag
van den
wel den Heer
Daniël de Block Lyclama
a Nyeholt
Grietman
over Stellingwerf
Oosteynde,
mede
van
Friesland
etc. etc. etc.”

(In den Franschen tijd zijn ook hier de titels weggekapt).

Een tweede steen boven de poort vermeldt:

„1735
is deze Kerk
Herbouwt
en de eerste steen gelegd
door
Christoffeltje Brouwer
in der tijt als
Jacob Brouwer Out Capn.
Ltn. ten dienst van den Staat
administreerende Kerkvoogt
was

dien in Sept. 1737 overleden is in den ouderdom van 75 jaren en tot gedachtenis hierin geset door

Gysbortus Gasinjet.”

Zoals bekend, hangen de klokken in een klokkenstoel buiten de kerk. Men vindt dit slechts in enkele dorpen in het Noorden van ons land.

De beide klokken dragen een opschrift.

Toen we onlangs Schiller's bekende gedicht „Das Lied von der Glocke” onder de oogen kregen, werden we getroffen door de spreuk, die den dichter voor zijn lied had geïnspireerd en

welke spreuk voorkwam op de in 1496 gegoten klok van de kerk te Schaffhausen:

„Vivos voco + mortuus plango + fulgura frango”.

Het schoot ons te binnen, dat de groote klok te Oosterwolde vrijwel hetzelfde randschrift heeft:

„Mortuos plango + vivos voco + fulgura frango + vox mea vox vitae + ad sacra venite”. (Vertaald: Ik beweene de overledenen, ik roep de levenden, ik verbreek de bliksems, mijn stem is de stem des levens, ik roep U tot het heilige).

Bij nader onderzoek bleek ons dat meerdere klokken, die omstreeks denzelfden tijd zijn gegoten, hetzelfde of vrijwel hetzelfde opschrift hebben. Deze spreuk is in dit tijdperk zeker gewild geweest. Het zijn de klokken van Emden (gegoten 1453), Ferwerd (1457), Wirdum Fr. (1472), Groot Borssum, Oost-Fr. (1471), Finkum (1476), en zeer zeker zullen er nog wel meer zijn.

Dezelfde klok vermeldt verder: „Maria bin ick gheheten. Dat kerspel tot Oosterwolde leit mi gheten jaar o H. 1492. Herman my ghegoten heeft.”

Dan nog staan op de klok twee teekeningen, Maria met het kind Jezus, waar boven staat „Ave Maria Glorie” en Jezus aan het kruis met Johannes en Maria en daar boven „INRI”.

De klok die gegoten is in den tijd toen de kerk nog een Katholieke was, wordt door van Borssum Waalkes onder de Maria-klokken gerangschikt.

De overlevering wil, dat deze klok te Klazinga is gegoten. Dit is geheel niet onwaarschijnlijk, omdat in vroegere eeuwen de klokken vaak ter plaatse werden gegoten door rondreizende kunstenaars. Men behoefde dan niet de zware klokken te vervoeren over dikwijls onbegaanbare wegen. Nog in de 18e eeuw is de kleine klok te Makkinga daar ter plaatse gegoten.

De Klockgieter Herman, die, zooals het opschrift zegt, de klok heeft gegoten, goot mede de klokken van Eppenhuisen bij Schagen (1478), Beets (1482), Zuurdijk Gr. (1482), Oenkerk (1494).

Op de kleine klok staat:

„Me fecit Ciprianus Crans Enchusae anno 1728”. Vertaald: Ciprianus Crans heeft mij in 't jaar 1728 te Enkhuisen gemaakt. Verder: „Roelof Abels, oud-Capt. Luitn Jacob Brouwer, mede-kerk-

voogd tot Oosterwolde." In het midden een wapen met opschrift: „Stellingwerf Oost-Eynde", terwijl nog aan weerszijden twee kleine wapens zijn afgebeeld.

Zooals dit uit den aard der zaak ook moest zijn, de kerk, de toren en de klokken in den klokkenstoel behoorden vanouds aan het kerkbestuur of de kerk-gemeente. Bij een „algemeenen maatregel van bestuur" werd echter in 1798 door den Staat be-
slust, dat de torens der kerken en de klokken, die in torens of klokkestoelen hingen, het eigen-
dom zouden zijn van de burger-
lijke gemeenten.

Het was in de tweede helft der vorige eeuw. De tand des tijds had, wie weet hoeveel jaren, reeds geknaagd aan het klokken-
huis waarin de beide klokken hingen, en het gevaarte — hoe

hecht het ook mocht zijn ge-
timmerd van zware, slechts weinig bekante eiken — werd bouw-
vallig. De klokken met stoel waren in dien tijd zooals gezegd eigendom der gemeente en het gemeentebestuur ging er over denken om één der klokken te verkoopen, om daardoor aan eenig geld voor een nieuw klok-
huis te komen; en immers voor één klok kon men ook met een kleiner, dus goedkooper stoel toe!

Dit was gelukkig niet naar den zin der ingezetenen, waarom men den Raad verzocht om het klokkenhuis weer te willen op-
bouwen op dezelfde plaats, van gelijke afmetingen en met behoud van de beide klokken.

Den 23 Maart 1876 besloot de Raad bij acclamatie, de Kerk-
voogden voor te stellen, klokken en klokkenhuis in eigendom en onderhoud over te nemen, onder voorwaarde, dat deze op zich zouden nemen, dagelijks op de gewone uren de klok te zullen laten luiden.

Bij missive van den administr. kerkvoogd, dato 11 April van hetzelfde jaar, werd aan den Raad medegedeeld, dat kerkvoogden en floreenplichtigen op dien dag met algemeene stemmen hadden besloten om klokkenhuis en klokken over te nemen, met be-

reidverklaring om ook voor het publiek te doen luiden.

Den 13 April d.a.v. besloot de Raad tot den afstand. Al spoedig verrees nu een nieuw — het nu nog bestaande — klokkenhuis.

Nog een en ander omtrent de kerk:

Het orgel is gebouwd door H. J. Noorman, destijds timmer-

man en aannemerte Oosterwolde.
Het is ingewijd den 2 April 1855.

De „vaste stoel” onder het orgel is er vermoedelijk door de familie Barelds laten plaatsen. Althans het wapen dezer familie is er in gesneden. Deze dubbele bank is van Hoorn afkomstig en bij gebrek aan beter gelegenheid langs de oude Tjonger naar hier vervoerd — zoo zegt het verhaal.

Het doopfont, dat nog uit den Katholieken tijd dateerde, is een aantal jaren geleden naar den tuin van de pastorie overgebracht, waar het nu nog staat.

Oosterwolde de eeuwen langs.

Wanneer wordt Oosterwolde het eerst genoemd in de oude kronieken?

Onder hen, die aan de zijde van den bisschop van Utrecht sneuvelden bij Anen in den strijd tegen Rudolf van Coevorden, wordt genoemd Gozewijn van Oosterwolde. Het was den 27 Juli van het jaar 1227, dat de Utrechtsche kerkvorst werd verslagen door de Drentsche dorpers.

In een oorkonde van 1243 wordt het dorp Oestewalde genoemd.

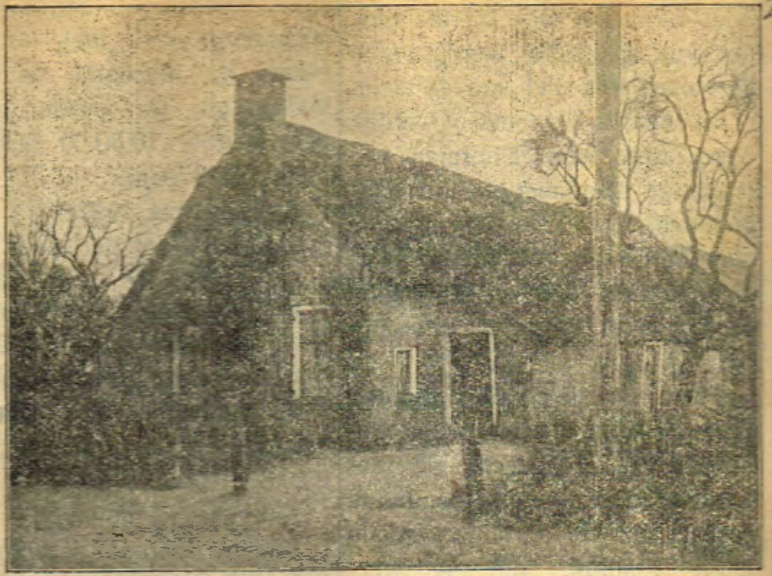
Een stuk van 1272 zegt: „Het convent van Bloemkamp neemt van het kapittel van St. Marie te Utrecht in erfins 's kapittels land in Ostenwolde, dat Warner Reynekin gehouden heeft.”

Van deze zelfde schenking wordt gewag gemaakt in 1298: „Het kapittel van St. Marie te Utrecht geeft de goederen, genaamd Reynekini bij Oosterwolde, in erfpacht aan de abdij van Bloemkamp.”

Volgens Magnin komt Oosterwolde in Stellingwerf voor als een leengoed van den bisschop van Utrecht, in een acte van het jaar 1328.

In de leenmannenlijst (Reken. Utrecht II) wordt vermeld een stuk: „Ao 1382 . . . een tiende, tot Oosterwolde ghelegen to Stellingwarf”.

Men zal geneigd zijn te zeggen, dat de namen der dorpen in deze streek in die eeuwen slechts sporadisch in de oude stukken voorkomen. Men diene niet te vergeten, dat behalve een enkele priester of monnik, niemand op het platteland, en zelfs in de steden, kon lezen of schrijven. Alles wat nog bewaard is gebleven uit deze periode, stamt uit de kloosters, of — en dit vooral voor onze streek — uit de archieven van het Bisdome Utrecht. Zooals men weet, waren het in deze en de volgende eeuwen steeds de Bisschoppen

Oude woning op het Oost, in 1926 afgebroken.

*It is built in 1553, established door
Jan van Beert, an orphan son of
Les, but not long before.*

van Utrecht, die hun wereldlijk zoowel als kerkelijk gezag hier trachten te vestigen.

In 1408 werd een „Verdrag van Vreede” gesloten tusschen den toenmaligen Bisschop van Utrecht en de Friezen van Stellingwerf, Schoterwerf en de Oosterzeeïngerlanden. Aan het aantal oude schilden, dat elk kerspel toen aan den Bisschop moest betalen, zou men kunnen besluiten dat Oosterwolde toen één der grootste dorpen was. Hierbij eenige dorpen met het aantal oude schilden :

- Oostwolt 100.
- Olde Becoop 90.
- Dumbraech (Donkerbroek) 80.
- Appelsgae 50.
- Elsloe 60.

- Boile 60.
- Die Haule 60.

Op de lijst der leden der ridderschap, die door Bisschop David van Bourgondië in 1484 werden uitgenoodigd aan zijn bede op den Bisschopsberg te Havelte te voldoen, komt voor een Beernt van Oosterwolde.

Een Hendrik van Oosterwolde wordt opgeroepen tot de Statenvergadering, als lid der ridderschap van Vollenhove. (Dit laatste kan echter ook slaan op een landgoed „Oosterwolde” nabij Vollenhove).

Vóór het tijdperk van den 80-jarigen oorlog vinden we nu Oosterwolde niet afzonderlijk meer genoemd.

In de eerste helft van dit tijdperk schijnen ook deze streken veel te lijden te hebben gehad van de overvallen der Spaansche soldaten, vooral toen door het verraad van Rennenberg Groningen en Steenwijk weer aan de Spaansche zijde kwamen.

Van 1568—1580 was grietman over Stellingwerf-Oosteinde Rom-

mert Friesma. Deze nu was Spaansch-gezind, terwijl vermoedelijk het grootste deel der ingezetenen toen reeds de partij van prins Willem I was toegedaan. Bekend is de aanslag, door een zekeren Karste Luythies uit Oosterwolde op genoemden Friesma gepleegd. Waarschijnlijk was deze Luythies een Staatsgezinde. Karste heeft voor deze daad (hij had zijn grietman met zijn „schavelyn ofte sprinchstok” op het hoofd geslagen, zoodat deze een hoofdwonde bekwam) een boete moeten betalen van f 300.—. Tevens moest hij op zijn knieën aan God en de Justitie vergiffenis vragen.

Om zijn Spaanschgezindheid werd Friesma, denkelijk in 1580, uit zijn ambt gezet en verbannen. Met meerderen uit de grietenij zal hij naar Groningen zijn uitgeweken, om daar zijn diensten aan Rennenberg aan te bieden. Althans we zien hem tusschen de Spaansche troepen in een gevecht dat in 1581 bij Diever werd geleverd en waarbij hij een doodelijke wonde opliep. Winsemius verhaalt dit als volgt:

„Op welke tijdt omtrent het Vleck Diveren hondert ruijters van de Vyant door de Ruyterije der Heeren Staten verslagen, ende in de vlucht ghejaecht zijn, die de meeste part, ende onder andere den Grietman Rombert Friesma van Stellingwerf Oosteynde, die de Ruyterije aldaer ghequartiert hadde van weghen den Coninck, swaerlycken ghequetst is, van welke wordinghe hy corts daerna binnen Groningen gestorven was”.

Zooals we reeds zeiden, de landlieden hier hadden veel te lijden van de stroopende Spanjaarden uit Groningen en Steenwijk. Het land lag open en bloot; geen Staatsche soldaten waren hier tot afweer. Om hierin verandering te brengen, behelsde een resolutie van de Staten van Friesland van 1582 o. m. :

„16 April Anno 1582 is in de vergaderinge der Gedeputeerden Ordonnantie gestelt op 't stuck van de Wacht, die tegens de invasiën ende plonderinge van den Vyant, in die Grietenyen van Opsterlant en Stellingwerf Oosteynde ende sal gehouden worden in voegen als volgt :

.....

De Grietenye van Schoterlandt sal uytmaecken 40 weerachtige mannen ende met de Dorpen Dombroeck, Mackum ende Haule stadighe wacht holden op de Haule, ende sullen die andere

Dorpen in Stellingwerf ofte harer uyttocht holden te Oosterwolde".

Of deze „weerachtige mannen” beter tegen de Spaansche troepen zijn opgetreden dan die, waarvan in 1580 de Gedep. Staten schreven :

„De Vyant heeft Sloten, Stavoren, Gaesterlant ende die geheele Sevenwolden onder hem ghebracht. Ende heeft eerst op de Haule vier Vaendelen van ons volck verstroyt, vermits de soldaten inde steden gelegen hebbende, niet hebben willen slaen, ende den Vyant eenighe resistentie doen, enz.”

In 1592, den 7 Mei, trokken de Friesche troepen „sterck 21 Vaendelen” over Oosterwolde en Diever naar Havelte, waar zij zich vereenigden met de troepen van Prins Maurits voor de belegering van Steenwijk.

In 1594 werd volgens een missive Wygbold Barelds — zeer zeker een lid van de invloedrijke familie Barelds, de stichtster van Bareldsburg, het latere Oostenburg — bij graaf Willem Lodewijk te Groningen ontboden, om dezen verslag te doen van den toestand in deze gemeente, in het bijzonder omtrent de strooperijen der Spaansche soldaten. Willem Lodewijk adviseerde aan de Staten om door de gewapende „Huys-

luyden” de frontierkerken van de Sevenwolden, als Oldeberkoop, Wolvega, Langedijke, Boijl en 't huis van den grietman ter Wisga te bezetten.

In 1597 werden wederom soldaten in de kerken gelegerd : o.a. te Oosterwolde 40, Haule 30, Boijl 30, Oldeberkoop 30. De schansen Breeberg en Zwartendijk (bij Een) kregen ieder een compagnie als bezetting.

Een latere opgave in datzelfde jaar geeft de volgende bezetting aan voor Oosterwolde : 41 soldaten van de Compagnie van Harmen Jansz.

Hoewel in latere jaren, 1672/73, deze streek nog veel van onlusten had te lijden, wordt niet speciaal van Oosterwolde meer melding gemaakt.

Wē willen nog vermelden, dat in den „Franschen tijd”, of liever toen de Franschen in 1815 waren afgetrokken, Engelsche en Russische (kozakken) troepen in het

Oost en op de Brink gebivakkeerd hebben.

Langs de gehuchten.

Wep er, vroeger ook wel Weperen genoemd.

~~Beteekenis van deze naam onzeker. Wellicht van het oude~~

*t Vermoedelijke heeft het schueld van naam
ontleend aan het veld van Grootdijp, dat thans
zijn eigenaars met Weperen heet. Levens
een veld van de Weper. Vergelyk tevens
Weper, Wepers*

Bestond reeds in de vroege Middeleeuwen, zooals ons uit bodemvondsten is gebleken. Bij de nieuwe woning van den heer L. J. v. Weperen werd onlangs nog een gedeelte van een Franckisch steelpannetje opgedolven. Op den hoek naar Schrappinga werden voor eenige jaren bij boschrooien meerdere urnen of gebruiksmaatwerk opgedolven. Daar een en ander vernietigd werd, is juiste dateering hiervan niet meer mogelijk.

Al sinds eeuwen hebben hier eenige boerenwoningen gestaan. Vanouds werden hier groote kudden Drentsche schapen gehouden. Voor enkele jaren is deze schapenhouderij afgeschaft; oorzaken waren de lage wolprijzen en het in gebruik nemen der kunstmeststoffen.

Volgens het stemkohier van 1698 waren hier toen eigenaars van plaats no. 28 Franke Lenses, smid en Roelof Cornelis; van no. 31 Joachimus Frankena; van no. 29 Aebel Lenses en Roelof Tijs; van no. 30 Arent Barels; van no. 32 J. Frankena c.s. In 1728 waren eigenaars: van no. 28 Lubbert Peters; van no. 29 Geert Jans; van no. 30 A. Hubbelink; van no. 31 Joch. Frankena; van no. 32 dez. en Klaas Hermans Binnema.

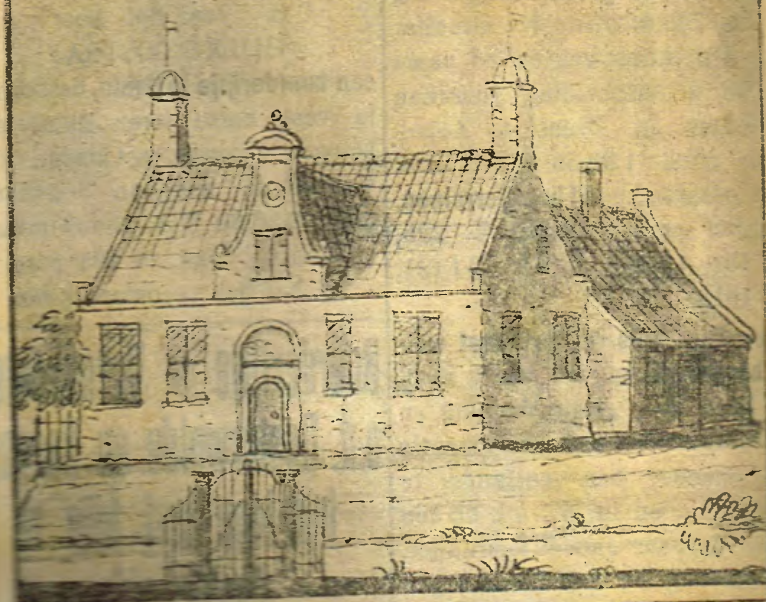
De familienaam der v. Weperen's is zeer waarschijnlijk afgeleid van Weper. Het is nog na te gaan dat de voorouders dezer familie daar hoeven bezaten.

Het gehucht was vroeger verdeeld in 7 zoodesteden, maar had 6 plaatsen. Vier boerderijen waren ieder 1, twee ieder $1\frac{1}{2}$ zoodestede groot. De groote Weperpolder, waaruit in de vorige eeuw een schat van turf is gegraven, behoorde eertijds bij de Weperplaatsen; hier was ook de verdeling in 7 zoodesteden aangebracht. Het bouwland had men

vroeger er massaal, maar reeds lang is dit veranderd.

Omstreeks 1860 is in Weper een zeer oude huizinge afgebroken; de muurankers gaven het jaartal 1311 aan. Het was gebouwd van een zeer zachte steensoort; volgens de overlevering was deze steen op de Bente-maden gebakken. Als metsel-specie was bij deze woning leem gebruikt.

In 1895 werd hier een oude hoeve afgebroken, die een bijzondere gevel bezat. De voormuur bestond uit twee lagen van een steen, tusschen welke lagen

*Wat hier staat Jakob van Broekers te Oostenwede
in Hillingwert. Dordrecht 1723.*

Barelsburg (later Oostenburg) in het jaar 1723.

eenige ruimte was gelaten, die opgevuld was met steenbrokken en veldkeien. Boven de glaskozijnen waren ter versiering steenen van andere kleur ingemetseld; op deze wijze was ook het jaartal 1601 er in gebracht. Vroeger had er volgens het metselwerk in deze muur een deur gezeten van het boog-model, gelijk men deze in kerken vindt; later was de opening dichtgemetseld. Op een der balken in de kamer stond: A. D. 1579. Bij een vertimmering in deze woning vond men een kelder met beenderen.

Evenals elders vond men in Weper ook grachten om de erven; terwijl men er nog de mooie brink of eekhof vindt.

Loo huis. Loo of Loe beteekent: bosch, boschrijke vlakte of met bosch begroeide plek.

Een woning, die lag even voorbij Weper aan den weg naar Haule. Ook deze plek is reeds sinds vele eeuwen bewoond. Uit bodemvondsten bleek ons, dat in deze omgeving voor minstens 2000 jaar ook reeds nederzettingen waren; en dat de bewoning heeft doorgelopen tot in den tegenwoordigen tijd.

In 1698 was, volgens het oude stemkohier, Sijbrandt van Echten, bijzitter, eigenaar. De plaats werd toen bemeierd door Leffert Kars-

ten. In de eerste helft der vorige eeuw is de oude behuizing afgebroken; thans staan op deze hoogte reeds weer een drietal nieuwe woningen.

De Beneficiaalboeken - 1543 - noemen reeds het „Loehuys”.

Schrappinga. Vermoedelijk afgeleid van persoonsnaam; mogelijk van Schrappo of Schreppo.

Het was sinds eeuwen de naam van een boerenplaats. Volgens de oude stemkohieren schijnen er vroeger twee hoeven te hebben gestaan; ook de kaart van Schotanus geeft westelijk van de bekende Schrappinga-plaats een tweede gebouw aan. In 1640 was van plaats no. 25 eigenaar Jan Lenzes; van plaats no. 26 Lammer Alberts c.s.: „een soolstede” en bij hem in gebruik.

In 1698 was no. 25 in het bezit van Hendrik Beerns, ontvanger te Oosterwolde, „zijnde de plaats Schrappinga”. No. 26 behoorde toen aan Aebel Lenses c.s.

De plaats, die men eigenlijk Schrabbinge noemde, was een ouderwetsche woning, later gedurig verbouwd en vergroot. Ze was omgeven door een mooien brink boomen, of liever door een eikhof of eekhof. In 1913 is het oude huis afgebroken en is een deel der boomen geveld. De nieuwe boerenhuizinge is nu meer naar den verhardten weg gebouwd.

De naam Scrappinga komt reeds als familienaam voor in de Benef.-boeken, 1543.

Jardinga. Wederom genaamd naar een vroegeren 'eigenaar of bewoner, Jard of Jardo.

Evenals de meeste der gehuchten om Oosterwolde is Jardinga zeer oud. Vorig jaar vonden we nog de sporen van een zeer oude nederzetting in deze buurt. Aanwezig waren o.a. nog twee hutkommen of wel ineengestorte woningen, die eenmaal van hout, riet en leem opgetrokken waren geweest.

In 1640 behoorde plaats no. 20 aan Oude Jan Jochems; in 1698 aan Roelof Jans; in 1728 aan Jan Roelofs c.s.; ze werd toen bemield door Roelof Abels.

De Benef.-boeken spreken van de „Jardingermarck” (Markegronden = gemeenschapp. gronden).

In Jardinga stonden in het begin der 18e eeuw vijf boerderijen.

Bentemaden. Gehucht tusschen Jardinga en Schrappinga. Naam afgeleid van de Maden met benten (biezen) begroeid.

Dit gehucht is van betrekkelijk jongen datum. Volgens de overlevering heeft er te Bentemaden vroeger een steenbakkerij gestaan.

Oude woning in de Kuipenstreek.

Bodemvondsten hebben dit bevestigd. De steen, die er gebakken werd, en die men nog ter plaats in den bodem verspreid kan vinden, is van een zachte hoedanigheid, lichtrood van kleur. Nog voor enkele jaren kon men de kuilen vinden, waar het leem voor de steenen vandaan werd gehaald. We zijn van oordeel,

dat de daar gebakken steenen voor de praktijk te zacht zijn geweest, waarom men deze industrie weer heeft laten varen.

Rikkinga. Het woord is vrijzekeer van een hout-omheining afgeleid. Het werd vroeger verdeeld in een Groot- en Klein-Rikkinga. Voorzoover ons bekend heeft er steeds maar één boerenplaatsje gestaan. Deze boerderij stond er 400 jaar geleden reeds. Vroeger was de geheele omgeving daar bosch en lag het plaatsje daarin verscholen; hierin kan ook zijn naamsoorsprong liggen. In de omliggende boschresten kan men nog de oude paden terugvinden, die er zijn aangelegd, toen deze streek nog een bezit van Oostenburg was. Voor de tegenwoordige huizinge vindt men nog de rest van de oude grachten.

Ook deze plaats wordt in de Beneficiaal-boeken genoemd:

„Ryckinge goed” (1543).

Prandinga. Het woord is vermoedelijk van een persoonsnaam afgeleid.

Volgens de oude kaarten stonden hier vroeger 3 huizen. Evenals van de meeste onzer gehuchten verliest zich hier de oorsprong ook weer in het duister der eeuwen. Voor enkele jaren is hier dicht aan het Grootdiep ook een beduidende hoeveelheid inheemsch gebakken aardewerk gevonden. Door het zoekraken of vernietigen is dateering dier oude nederzetting niet meer mogelijk.

We vonden ergens vermeld, dat Prandinga vroeger door een hevigen brand is geteisterd.

Het stemkohier geeft aan, dat van plaats no. 11 in 1640 eigenaar was „Imme Goitses, waaraf Jan Jochems een stem”. In 1698 was A. Lycklama à Nijeholt hiervan eigenaar. In 1728 stond deze plaats op naam van Geesje Alles en Andries Sjoerds, en werd ze bemeierd door Roelof Jannes. No. 12 had in 1728 tot eigenaars Libbe Teyes en kind, erven Froukjen Alles; plaats no. 13 in dat jaar wederom Geesje Alles en Andries Sjoerds.

Voor het graven van de vaart liep er een weg van Prandinga naar den „Duistere weg”.

Prandinga was ook reeds in 1543 bekend, volgens de Ben.-b.

Nanninga. Afgeleid van den persoonsnaam Nanne. Wederom een oud gehucht. De Benef.-b. noemen een Alydt te Nanninga. Restanten der oude begrachting zijn nog aanwezig.

Hier stonden in vroegere eeuwen 2 boerenhoeven. Ook Nanninga had evenals Prandinga uitgang naar den „Duistere weg”.

In 1698 was eigenaar van de plaats „Nanninga” genaamd A. Lycklama à Nijeholt. In 1728 waren ook van deze bezitting eigenaars Geesje Alts of Alles en Andries Sjoerds.

Van de plaatsen 13 en 14 worden evenals van 11 aangegeven als meier: Roelof Jannes. Dit teekent den toestand uit dien tijd: veel aanbod van boerderijen en geen liefhebbers om te huren. Steginga of Stegenga. Vroeger Steenga of Steenge; vermoedelijk is de oorsprong van den naam gelegen in den steenrijken bodem in dezen omtrek.

Sinds eeuwen stond te Stegenga een boerenplaats, waaronder uitgestrekte landerijen behoorden.

Ook hier vindt men nog het restant van de vroegere begrachting.

Boelenkamp. Kamp land aan den „Duistere weg”. Naam weer afgeleid van persoonsnaam.

Hier stond voor jaren nog een oude woning.

Molenpolle of Meulepolle. Aan den ouden weg naar Veenekoten. Hier stond vroeger een korenmolen. Behalve de woning

van den molenaar-bakker stonden hier tevens ook z.g. opzichterswoningen. Zij dateerden uit den tijd dat er impost was op het gemaal.

Aan dezen molen herinneren nog het Meuleveld en de Meulesingel. Een overblijfsel van de Meulesingel is nog de tegenwoordige Groote Singel. Ze liep

oorspronkelijk van het Oost van het dorp tot den Veenmolen; door het graven der vaart werd deze verbinding verbroken.

Een tweede molen stond aan den weg naar Weper tusschen de Poel en het Grootdiep en werd Oostermolen genoemd. Het terrein Meulebult herinnert nog aan dezen molen.

Den 2 Mei 1849 kwam het verzoek bij het grietenijbestuur van Wilt Alberts van der Meulen te Donkerbroek, om te Klazinga een rog- en pelmolen te mogen stichten. Dit verzoek werd toegestaan.

Deze molen, van steen opgetrokken, werd eenige jaren later door den bliksem getroffen en brandde af. Ze werd wederom opgebouwd en staat er nog. Uit de aanvraag van 1849 blijkt, dat men toen het land daar aan het kanaal dus nog onder Klazinga gelegen beschouwde.

Duurswolde. Oorspronkelijke beteekenis: (Weg) door 't woud. Voor enkele jaren werden hier in het veen een paar z.g. Jacobakannetjes gevonden. Dit, en mede het voorkomen van nederzettingsresten meer in de richting van de Veeneburen, duidt wederom op een sedert eeuwen bewoond zijn dezer omgeving.

Door de Benef.-boeken wordt het gehucht ook reeds genoemd.

Oorspronkelijk schijnt Duurswold geheel bij Oosterwolde te

hebben behoord. In lateren tijd is het gescheiden in een Hoog- en Laagduurswold.

Hoogduurswold behoort thans onder Oosterwolde; Laagduurswold onder Makkinga.

Plaats no. 1 behoorde volgens het floreenregister in 1640 aan Suwert Teijes; in 1698 aan Franke Lenzes; in 1728 aan Cornelis Roelofs.

Hoog- en Laagduurswold telden in het begin der 18e eeuw tezamen een 9-tal huizen.

Buttinga. Vermoedelijk afgeleid van persoonsnaam Botte

In het „Vaderl. Woordenboek” van Jac. Kok staat op dit woord: Buttinga, een landhuis onder de friesche grietenij Stellingwerf-Oosteijsde. De Haan Hetteema in Oud- en Nieuw Friesland schrijft: Buttinga ook Buma, landhuis en buurt onder Oosterwolde.

Hoe deze auteurs aan het landhuis komen is ons een raadsel; er is ons niets bekend van een oud landhuis. Voor twee eeuwen was Buttinga reeds een betrekkelijk dicht bevolkt gehucht; er stonden toen 8 à 9 hoeren. In

1640 waren er volgens het stemkohier minstens 4 stemmende plaatsen.

Eigenaars van de nos 5 en 6 waren in 1728 Evert en Luitje Jans, maar aan hen — zegt het stemkohier — was het stemrecht niet toegestaan: want ze waren Katholiek. Nummer 7 behoorde aan Claas Hermannus Binnema; nos. 8 en 9 waren van A. Lyclama à Nijeholt.

Als een bijzonderheid verdient aanteekening, dat er eertijds een boerenhuis stond, waarin verscheiden malen de bliksem is ingeslagen, zonder evenwel persoonlijke ongelukken of brand te veroorzaken. Bij zware onweders verlieten de bewoners de woning. In de laatste helft der vorige eeuw is het huis afgebroken en is er ter plaatse geen nieuw weer gesticht.

Kampen. Gehucht van jongen datum. Oorspronkelijk werden de maadlanden in deze omgeving de „Oosterwolder Kampen” genaamd.

Vroeger stond op den grond, dien men nu noemt „Kamperhof” een boerenplaats. Deze is in de laatste helft der 18e eeuw afgebrand. De overlevering zegt: De eigenaar der hoeve, een weduwnaar, zou gaan hertrouwen. Er werd feest gevierd tot in den avond. Toen klopten aan de deur een man en een vrouw, twee paupers, die vroegen om onderdak voor den nacht. Ze werden bot afgewezen en dien nacht kraaide de roode haan over de woning.

In 1640 was deze plaats in het bezit van de erven Eyse Otter; in 1698 bij A. Lyclama à Nijeholt en Eyse Otter; in 1728 bij genoemden Lyclama en Jannes Eyses. Ze werd toen bemeierd door Jelle Eyses en Jannes Eyses.

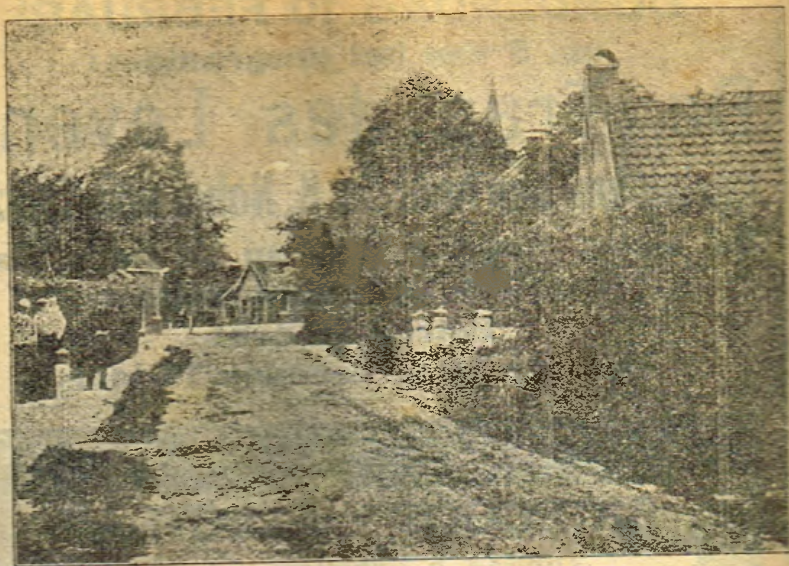
Boekhorst. Horst = Hooge grond, met houtgewas begroeid. Boek = oude spelling van beuk.

Boekhorst is reeds minstens 20 eeuwen bewoond geweest. We herinneren hierbij aan het voor een paar jaar onder dit gehucht ontdekte urnenveld. Door den heer dr. A. E. v. Giffen zijn op dit terrein onderzoekingen gedaan; het resultaat hiervan is door dr. v. Giffen gepubliceerd. We hebben indertijd in dit blad hiervan een uittreksel gegeven; we volstaan thans met uit het rapport van den heer dr. v. G. te memoreeren:

„Resumeerende kunnen we dus zeggen, dat de vondsten bij Oosterwolde wijzen op een urnenveld uit de voorlaatste, resp. laatste eeuw vóór Chr., of nog een weinig daarna.

Dit is de eerste met zekerheid geconstateerde vondst van dien aard in Friesland, waar eigenlijk alleen maar de terpengrafvelden uit den volksverhuizingstijd (Dokkum, Hoogebeintum, Ferwerd, Jelsum, Beetgum enz.) iets beter bekend geworden zijn.”

Boekhorst telde voor een paar eeuwen een 5-tal woningen. Het

De Rijweg te Oosterwolde voor 25 jaar.

gehucht lag vroeger aan een kruispunt van wegen. De eene weg gaf de verbinding Oosterwolde-Langedijke-Appelscha; de andere, verlenging van den ouden Mardijk, liep van Fochteloo naar Makkinga enz. Het waren de hoofdverkeerswegen uit den ouden tijd.

Hoeve no. 56 was in 1698 in eigendom bij A. Lyclama a Nijeholt en M. Barel's. In 1728 waren hiervan eigenaars A. Lyclama a Nijeholt en oud-kap.-luiten. J. Brouwer.

In dit gehucht stond vroeger een vulmolen. De plaats waar deze heeft gestaan wordt nog molenkamp genoemd. Een groot deel van het tegenwoordig levende geslacht heeft allicht nimmer van vulmolens gehoord; het is daarom misschien niet ondienstig even aan te geven waarvoor deze molens dienden.

De vulmolen, ook wel wolmolen genoemd, diende om zelfvervaardigde „eigen anredde”, van wol geweven, stoffen te krimpen. Door dit krimpen werd de stof vaster, meer gevuld. Op de boerderijen werd de wol tot weefgaren gesponnen; de wever vervaardigde verder met hulp van den stoffenverver het „zelfred”, een grove wollen stof. Vooral werd dit gebruikt voor jassen; ook werden er dekens en paarde-dekens van gemaakt. Wanneer de wever en verver hun kunst aan de stof hadden besteed, kwam deze bij den vulmolenaar. De stukken, die voor kleding werden bestemd, werden ter hand gesteld aan den kleermaker, die bij de deuren langs ging en voor den kost en een zeer bescheiden loontje arbeide.

In de jaren 60—70 der vorige eeuw kon men nog een enkele dorpeling aantreffen, die een dik wambuis van dit „zelfred” droeg. Een dergelijk jasje had dan zeer zeker wel een halve eeuw dienst gedaan, daar de laatste vulmolens reeds meer dan een eeuw geleden zijn afgebroken.

V e e n e k o o t e n. Beteekens Veenhuizen. Kote = kleine hofstede. Hiervan afgeleid is ook keuterij: kleine boerderij.

Dit gehucht lag vroeger, voor

het graven van de vaart, ook aan den vrij drukken Mardijk. Het telde voor 200 jaar 3 of 4 woningen.

De Beneficiaalboeken (1543) noemen het Veenekoeten.

V e e n o o r d. Een woning aan het kanaal naar Appelscha.

A. B. Prakken, assessor, liet de z.g. opzichterswoningen uit Makkinga overbrengen en hier terplaatse wederom opbouwen. Het herbouwde huis met twee woningen werd Veenoord genoemd.

M a d h u i z e n. Wordt veelal, doch onjuist, Methuizen genoemd. Beteekenis: Huizen in de madenlage weilanden.

In het begin der 18e eeuw stonden hier twee hoeven. In de vorige eeuw schijnt er maar één boerenplaats meer te hebben ge-

staan. Na den verkoop dezer zathe in 1913 is het land in handen van verscheidene eigenaars gekomen; thans staan er dan ook te Madhuizen 7 of 8 groote en kleine boerderijen.

De oude plaats Madhuizen dateert uit de 17e eeuw. Er is echter weinig van het oorspronkelijke gebouw meer over; bij ettelijke vertimmeringen heeft het een veer moeten laten. De voorgevel is nog vrijwel in zijn oorspronkelijken staat; alleen zijn de ruitjes in lood, die ouden van dagen er nog hebben gekend, verdwenen. In één van die ruitjes — van roodbont glas — was gegraveerd: Pieter Jochems en zijn wijf Annigje, 1643. Bij een verbouwing zijn deze ruitjes er uitgenomen en verkocht voor f 9.90.

Volgens het stemkohier was in 1640 eigenaar van deze plaats, no. 36, Thijs Pieters; in 1728 Jelle Jans, Thijs Peters, Jochem en Jan Wybes (Katholiek).

De tweede plaats, no. 37, was in 1728 eigen aan Jan Jans en bemeierd door Andries Jelles.

Aan deze zijde van het Grootdiep, ter hoogte waar ongeveer de gedeeltelijk onder den grond stroomende waterlossing „De Vogelrijd” uit de Fochteloo-venen in het diep stroomde, stond vroeger een watermolen. De naam van een stuk land aldaar herinnert er nog aan.

De zandweg van Oosterwolde naar Fochteloo liep vroeger niet verder dan tot Madhuizen. Met Fochteloo had men hier niet anders verbinding dan door een voetpad met een vonder over het Diep.

K l a z i n g a. Naam afgeleid van persoonsnaam.

Volgens een kaart van 1664 stonden er toen drie woningen. In 1718 stonden er twee huizen en wel naast elkaar op de weidekampen achter de woning van den heer J. J. v. Weperen. Voor 'n 50 jaar is één dezer plaatsen afgebroken, en de nieuwe van v. W. gesticht. De tweede plaats is afgebroken voor 'n 25 jaar.

Thans staan ook in deze omgeving reeds verscheidene woningen.

Hoeve no. 38 behoorde in 1698 aan A. Lyclama à Nijeholt; in

1728 aan denzelden. No. 39 in 1698 aan Jonge Jan Jansen, timmerman; in 1728 had met anderen A. Lyclama à Nijeholt er weer deel in. Meier was toen Jannes Klaas. In lateren tijd werd dit Klazinga Groot-Klazinga genoemd.

Sikkinga of Siccinga. Naam weer afgeleid van persoonsnaam.

Ook werd het in lateren tijd Klein-Klazinga genoemd.

Sikkinga of Klein-Klazinga bestond vroeger slechts uit één plaats. Het was de hoeve, thans bewoond door den heer Joh Kootstra.

Het stemkohier geeft als plaats no. 41 aan: Sickenga. In 1698 was eigenaar van deze plaats de Stelling of Dorpregter Jan Hendriks. In 1728 was eigenaar en bewoner Andries Lammerts.

De Knol. Beteekenis: Hoogte, heuvelrug. ~~Het was hier oorspronkelijk ook een landrug tegen de uitgestrekte hoogveenen.~~

We bevinden ons hier weer op een terrein, waar veel oudheidkundige vondsten zijn gedaan en waaruit kan worden geconcludeerd, dat deze streek sinds eeuwen en eeuwen door menschen bewoond is geweest. We hebben hier gevonden bewerkte vuursteenfragmenten, die ons aan de steentijd-menschen herinneren; aardewerk uit de eerste eeuwen onzer jaartelling en nederzettingen uit de vroege Middeleeuwen. Een paar terreinen zullen nog aan een nader, deskundig, onderzoek worden onderworpen.

Uit de vondsten kan worden afgeleid, dat op De Knol in de Middeleeuwen meerdere huizen of hutten hebben gestaan. De weg liep toen meer oostelijk, ter hoogte van de tegenwoordige Knolleplaats en evenwijdig aan den tegenwoordigen weg.

Later is het aantal woningen geslonken tot twee (1700) en nog later tot één. Na de verkoop voor een aantal jaren van deze groote bezitting is, door de ontginning der heidegronden, het aantal huizen weer snel vermeerderd en thans staan er zeker een acht- of tiental.

De oorspronkelijke Knolleplaats is nog aanwezig, zij dan ook na ettelijke verbouwingen. Nog hangt als een uithangbord een ijzeren knol aan den gevel. Een eigenaardigheid hier is een heuveltje in een breede gracht gelegen. De beteekenis hiervan is onbekend.

In de 16e eeuw stond deze boerderij hier reeds en stond er een groote schaapskooi bij. Het schapenhouden had hier temidden der uitgestrekte heiden groote beteekenis. Om de hieminge stonden hier vroeger gelijk om de meeste plaatsen een groote menigte eikenboomen.

In 1543 werden reeds de „Knollinger maden” genoemd.

De Poel. De naam duidt aan dat de plaats op een laag terrein of aan een laag terrein is gelegen.

Volgens een oude kaart stonden hier vroeger twee huizen. In 1640

*Naam waarschijnlijk afgeleid van het
kumbraatig karakter in begraving aldoor:
een oude recht plaats. Vroeglijk het artikel
over dit onderzoek in de artikelen
van*

behoorde de eigenlijke plaats „De Poel” aan Arent Barel; in 1698 aan den Stelling M. Barel; in 1728 aan oud-kap-luit. J. Brouwer en werd ze bemeerd door Hartman Cornelis.

De Benef. boeken spreken van een erfje „ten poele”.

Ten Hoor of Ter Hoore
Een eenigszins buitenissige naam; althans niet op de gewone wijze te verklaren.

We geven hier aan wat de overlevering zegt en hoewel we niet voor de waarheid van dit verhaal in zouden willen staan, willen we er toch op wijzen, dat in den regel aan dergelijke volks-overleveringen een waarheid ten grondslag ligt. Op Ten Hoor, Ter Hoore of Verhoor zou in vervlogen dagen onder den blooten hemel of onder een boom recht zijn gesproken (In Stellingwerf werd vroeger op drie plaatsen berecht). De beschuldigten werden dus hier onder verhoor genomen. Op de burcht Terwisga te Appelscha kwamen de zaken soms weer aan de orde en daar ook kon de straf weer worden uitgewischt. Immers op Terwisga zetelde een hogere rechtbank;

volgens Schotanus „voerde men daar halsrecht”.

Zooals gezegd, we weten niet hoeveel waarheid in dit verhaal schuilt; intusschen waren in het begin der vorige eeuw daar ter plaatse nog eigenaardige kuilen of gelegenheden voor vergadering aanwezig, hetgeen wel op iets buitengewoons duidde.

De plaats Ten Hoor was vroeger van een groote uitgestrektheid. Nog herinnert de Ten Hoorigerlaan naast Hoogengarde aan deze bezitting. Een tweede Ten Hoorigerlaan loopt nog bijlangs de tramlijn. Men hield ook hier een groote kudde Drentsche schapen, die weidden op de gronden aan de overzijde van het kanaal gelegen.

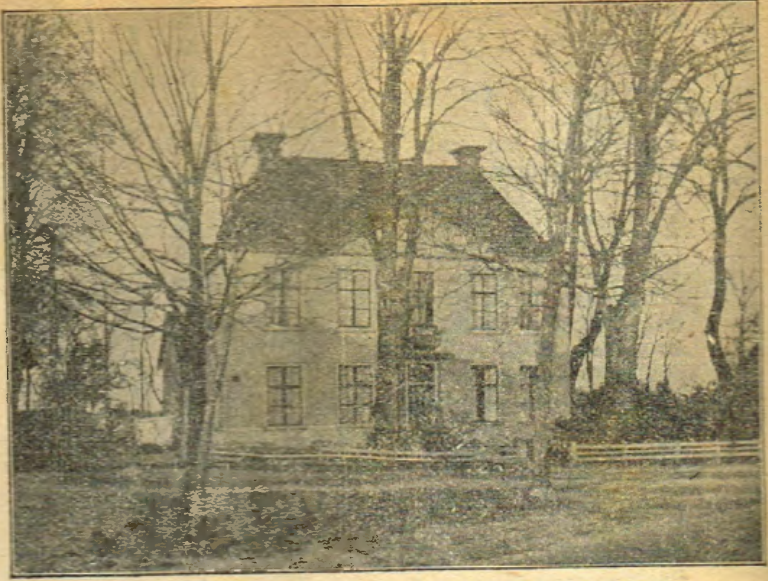
Notenstein. Dit lag even voorbij de Drie Tolhekken aan den weg naar Makkinga.

Hier stond voor een halve eeuw nog een boerenwoning, tevens dienst doende als herberg. Op een uithangbord stond te lezen:
„Voor dezen was 't hier Noten-
[maat,
„Maar nu versiert met huis en
[plein,
„Wordt 't thans genoemd van
[Notenstein”.

Omstreeks de jaren 1860—65 hield men daar een enkele maal papegaaischietrij. Als de herbergier Foppe Jans Vochteloo zoo'n wedstrijd had uitgeschreven dan was het voor jong en oud een uitgaansdag.

Kuipenstreek. De naam komt van de kuipen van een leerlooierij, die stond op de plaats waar thans het kerkje van de Evangelisatie-vereen. staat. Dit was nog in de dagen, dat de schoenmakers zelf hun leer looiden.

De Kuipenstreek was vroeger de kom van het dorp. Hier

Oostenburg voor de afbraak in 1904.

woonden de ambachtslieden voornamelijk.

Vroeger stond er ook in de „Oude Hof” (thans de kwekerij van den heer v. Dijk) een woning. Men vermoedt, dat dit huis vóór de Hervorming voor pastorie heeft gediend.

Tot omstreeks het midden der vorige eeuw vond men er een smederij, een kuiperij, een schoenmakerij, een weverij en een kleermakerij. In 1904 is hier een ouderwetsche dubbele woning afgebroken.

De vier armenkamers zijn in 1841 gesticht door de Diaconie der Herv. Gem. De eerste steen werd gelegd door Klaas Andries Koops, Albert Jannes van Weperen, Berend Alberts Prakken en Foppe Jans Vochteloos als diakens.

In 1904 zijn deze kamers verkocht aan het Burgerl. Armbestuur.

Bareldsburg, later Oostenburg. Hoe oud deze stichting is, kunnen we niet zeggen, wel, dat ze reeds voor eeuwen als bezitting der familie Barels of Barelds werd aangeduid.

Vrij zeker is deze familie uit Drente naar hier gekomen, althans loten van dezen stam woonden daar. En bij vestiging hier zullen ze vermoedelijk het huis Bareldsburg hebben gesticht.

Op den grafsteen van Marcus Barels, liggende op het kerkhof, komt in het hierop gebeeldhouwde wapen der familie de beer nog voor, die oorspronkelijk als grondslag van den naam diende.

Zooals we eerder vermeldden, treffen we reeds in 1594 een lid dezer familie aan, n.l. Wygbold Barels, als aanhanger der Staatse partij. In de kerk liggen verder verscheiden leden dezer familie begraven.

Na de familie Barelds was eigenares van Bareldsburg de familie Brouwer; na deze de familie Gasinjet. Deze laatste waren vermoedelijk uitgeweken Fransche Hugenoten. Het overgaan der bezitting van de eene familie in de andere ging zoo 't schijnt door familiebanden.

Steeds hebben in vroeger

eeuwen deze families hier grooten invloed uitgeoefend, wat mede zijn oorzaak hierin had, dat ze de grootste grondbezitters der omgeving waren.

Tot in de 18e en begin 19e eeuw was Bareldsburg of Oostenburg een schoon landgoed. De thans nog resteerende mooie tuin met zijn grooten rijkdom en groote verscheidenheid aan houtgewas laat dit nog — zij het in bescheiden mate — zien. Eenmaal echter was het land vanaf Oostenburg tot aan het Grootdiep één geheel: bosschen met wandelpaden, rustplaatsen, „bergjes”, vijvers. In een kamp achter de woning van K. Klooster in de „Jardinga-bosch” ligt nog een der oude vijvers, waarbij eens een gebouwtje stond; terwijl in een paar bosch-restanten in deze buurt de oude paden nog zijn te vinden. Evenwel, niet alleen naar Jardinga strekte zich de aanleg van Oostenburg uit: vanaf de huizinge kon men tevens langs „het Leege” tot heel aan „Kampingerhof” loopen door bosschen en onder boomen. Op een heuvel op het land achter het huis, door hooge boomen omgeven, stond vroeger een wit marmeren (?) beeld, dat

vanaf den dorpsweg zichtbaar was

Door vertrek en verval van enkele leden der familie Gasinjet, is langzamerhand deze groote bezitting uiteengevallen. Na nog een paar maal in andere handen te zijn overgegaan, is in 1904 de oude woning afgebroken. Op een terrein er naast is toen door Dr. Buwalda een nieuw Oostenburg gebouwd; thans het eigendom van Dr. Kijlstra. De fraaie tuin met de eeuwenoude boomen, een sieraad voor het dorp, is daarbij gelukkig behouden gebleven.

Hiermede eindigen we voorloopig de geschiedenis van Oosterwolde, om in volgende artikelen de andere dorpen onzer gemeente te behandelen.